

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ФІНАНСІВ**

**До захисту допустити:
Завідувач кафедри**

Горбашевська

(підпис)

Горбашевська М.О.

(ПІБ завідувача кафедри)

«29» грудня 2023р.

«ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Менеджмент. Управління
фінансово-економічною безпекою»
Митрощенко Віталія Сергійовича
Науковий керівник:
Омельченко Володимир Юкович
професор кафедри менеджменту та
фінансів МДУ, доктор економічних
наук, професор
Рецензент:
Боєнко Олена Юріївна завідувач
кафедри маркетингу і бізнес-
аналітики ДонНУ ім. В. Стуса,
к.е.н., доцент

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою 85В
Секретар ЕК *А.Г.*
«18» січня 2024р.

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ФІНАНСІВ**

Рівень вищої освіти Магістр

Шифр та назва спеціальності 073 «Менеджмент»

Освітньо-професійна програма Менеджмент. Управління фінансово-економічною безпекою

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри в.о. завідувача кафедри менеджменту та фінансів, кандидат економічних наук, доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Горбашевська М.О.

(ПП завідувача кафедри)

« _____ » _____ 202_ р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Митрощенко Віталія Сергійовича

1. Тема роботи: «Економічна безпека України в умовах глобалізації»

Керівник роботи: Омельченко Володимир Якович професор кафедри менеджменту та фінансів МДУ, доктор економічних наук, професор

затверджені наказом Маріупольського державного університету від

« _____ » _____ 20__ року № _____

2. Строк подання здобувачем роботи: грудень 2023

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет)

Метою роботи є дослідження економічної безпеки країни в умовах глобальних трансформацій.

Об'єктом дослідження є особливості сучасного стану економічної безпеки в Україні.

Предметом дослідження є економічна безпека держави в умовах глобалізації.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження економічної безпеки України

Розділ 2. Економічна безпека України на сучасному етапі

Розділ 3. Сучасні напрямки удосконалення економічної безпеки України

Відповідно до поставленої мети виділяють основні завдання:

- визначити сутність економічної безпеки країни в умовах глобалізації;
- розкрити принципи та показники економічної безпеки;
- розглянути зміст та класифікація загроз економічній безпеці;
- провести аналіз стратегії економічної конкурентоспроможності в системі національної безпеки України;
- проаналізувати сучасний стан економічної безпеки в Україні;
- оцінити безпекове середовище та актуальні загрози національним інтересам України під час пандемії COVID-19;
- дослідити пріоритетні напрямки політики національної безпеки України;

- розглянути шляхи підвищення ефективності заходів держави щодо врегулювання стану економічної безпеки України;
- визначити рекомендації щодо подолання загроз національним інтересам України.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Омельченко В.Я. професор кафедри менеджменту та фінансів МДУ, доктор економічних наук, професор,		
2	Омельченко В.Я. професор кафедри менеджменту та фінансів МДУ, доктор економічних наук, професор,		
3	Омельченко В.Я. професор кафедри менеджменту та фінансів МДУ, доктор економічних наук, професор,		

6. Дата видачі завдання: жовтень 2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	Жовтень 2022	виконано
2	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	Листопад 2022	виконано
3	Розкрити понятійно-категоріальний апарат економічної безпеки України	Січень 2023	виконано
4	Здійснити аналіз сучасного стану економічної безпеки в Україні	Лютий 2023	виконано
5	Дослідити та з'ясувати шляхи удосконалення економічної безпеки України	Квітень 2023	виконано
6	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел	Вересень 2023	виконано
7	Оформити кваліфікаційну роботу та пройти перевірку на плагіат	Жовтень 2023	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2023	виконано
9	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування	Грудень 2023	виконано
10	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку	Грудень 2023	виконано

Здобувач

Митрошенко В.С.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи

Омельченко В.Я.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Роль економічної безпеки країни в умовах глобалізації.....	8
1.2. Показники економічної безпеки.....	14
1.3. Основні загрози економічній безпеці.....	24
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	34
2.1. Конкурентоспроможність в системі національної безпеки України.....	34
2.2. Основні чинники розвитку економічної безпеки України.....	45
2.3. Вплив пандемії COVID-19 на безпекове середовище України.....	57
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	69
3.1. Ключові напрямки впровадження політики розвитку національної безпеки України.....	69
3.2. Система розвитку політики держави для врегулювання та ефективності системи економічної безпеки України.....	78
3.3. Можливі шляхи боротьби з сучасними викликами національним інтересам України.....	84
Висновки до розділу 3.....	89
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ВСТУП

В даний час українська економіка переживає ще одну стадію фінансової кризи. Таким чином, питання економічної безпеки країни актуальні зараз як ніколи. Загрози економічній безпеці національної економіки зростають із посиленням процесів глобалізації. Розвиток економічних систем сприяє збільшенню загроз економічній безпеці, а також збільшенню обсягів та різновидів економічних злочинів.

За нинішніх обставин бракує відповідної інституційної та організаційно-методологічної базової документації, тренінгів та курсів, які могли б у доступній формі інформувати керівників створених суб'єктів господарювання, працівників банківських фінансових установ про можливі прояви корупції, тіньову діяльність, шахрайство та різні витівки злочинців у сфері економічної діяльності, а також щодо можливих інструментів запобігання незаконній діяльності.

У сучасній ситуації актуальним є вивчення передового досвіду передових зарубіжних країн щодо забезпечення економічної безпеки структур підприємств, застосування інструментів запобігання протиправних дій, а також питань боротьби з економічними злочинами. Україна інтегрована у світову систему, яка постійно змінюється. Тому її безпеку не можна аналізувати поза контекстом безпеки інших держав. Західні експерти вказують, що найслабшими ланками конкурентоспроможності України є економічна сила держави, а також низька ефективність та якість державного управління.

Найбільш важливими в науковому розумінні, були праці таких вчених, як О. Білорусь, І. Бінько, А. Гальчинський, В. Геєц, Б. Губський, Й. Жаліло, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, Л. І. Абалкіна, В. Мунтян, Ю. Макогон, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. О. Шуршина, Корістін О.Єта ін

Крім цього, беручи до уваги особливості економічної безпеки країни в умовах глобалізації, автором було використано праці дослідників, які присвятили свої роботи питанням здійснення зовнішньоекономічної

діяльності, зокрема: Г. О. Анцелевича, Г. Пастернак-Таранушенком, О. Белов, Х. Маховський, І. В. Багрової, В. О. Голубєвої, М. І. Дідківського, Т. В. Злуніциної, І. І. Дахна, О. П. Гребельника, Л. В.Торгової, О. В.Трифонові, О. В. Хитрої та ін.

Метою роботи є дослідження економічної безпеки країни в умовахглобальних трансформацій.

Відповідно до поставленої мети виділяють основні завдання:

- визначити сутність економічної безпеки країни в умовах глобалізації;
- розкрити принципи та показники економічної безпеки;
- розглянути зміст та класифікація загроз економічній безпеці;
- провести аналіз стратегії економічної конкурентоспроможності всистемі національної безпеки

України;

- проаналізувати сучасний стан економічної безпеки в Україні;
- оцінити безпекове середовище та актуальні загрози національнимінтересам України під час пандемії COVID-19;
- дослідити пріоритетні напрямки політики національної безпеки

України;

- розглянути шляхи підвищення ефективності заходів держави

щодоврегулювання стану економічної безпеки України;

- визначити рекомендації щодо подолання загроз національним

інтересамУкраїни.

Об'єктом дослідження є особливості сучасного стану економічної безпеки в Україні.

Предметом дослідження є економічна безпека України в умовах глобалізації.

Методи дослідження включають абстрактно-логічний підхід, систематичний аналіз та монографічний метод. Як свідчать світові практики, економічна безпека держави є головним гарантом незалежності, стійкості та успіху.

Економічна безпека - одна з найважливіших характеристик економічної системи. Економічну безпеку можна описати як складну індикативну систему, що включає національні інтереси у сфері економіки, а також загрози та порогові значення показників економічної безпеки.

Економічна безпека створює фундамент, який можна використовувати для успішного вирішення всіх інших внутрішніх і зовнішніх проблем економічної системи, визначаючи напрямок її подальшого розвитку для підвищення конкурентоспроможності у світовій економіці та забезпечення національної безпеки в цілому.

Теоретичну основу роботи склали економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. При написанні роботи використовувались матеріали Державної служби статистики, Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, Закон України «Про основи національної безпеки України» та інші.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Матеріал викладено також на 3 малюнках та у 2 таблицях. Список використаних джерел налічує 56 найменувань, загальний обсяг роботи складає 101 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Роль економічної безпеки країни в умовах глобалізації

Параметри національної та світової безпеки переосмислювались паралельно з глобалізацією економічних та інформаційних відносин, науково-технічним розвитком, гуманітарними та міграційними процесами та політичними перетвореннями. У розвинених країнах фінансово-економічні, інформаційні, гуманітарні та екологічні виміри безпеки життя поступово змінюються як окремі громадяни та держава. Безпека економічного розвитку є ключовим елементом індивідуальної державної політики. Це особливо актуально для країн, що переживають системну трансформацію.

Економічна безпека держави є не лише однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки, захистом національних інтересів, але також фундаментальною, визначальною умовою дотримання та реалізації національних інтересів. Саме тому, наукові дослідження є актуальними та своєчасними у пошуку векторів державної економічної політики.

Поняття «економічна безпека» вперше було введено в 1994 р. Г. Пастернак-Таранушенком. Вітчизняний дослідник О. Белов визначає економічну безпеку як «стан національної економіки, що дозволяє нам боротися з внутрішніми та зовнішніми загрозами та задовольняти потреби особи, суспільства, держави». М. Пендюра говорить, що економічна безпека держави є не лише ключовим компонентом цілісної системи національної безпеки, як складової захисту національних інтересів, але й ключовою умовою дотримання та реалізації національних інтересів .

Інший представник вітчизняних економістів О. Власюк застосував науковий підхід до визначення економічної безпеки, зазначивши, що економічну безпеку слід розглядати як складну полірувальну науку, яка за

аналогією із безпекою екологічних, біологічних, технічних систем, є наукою про безпеку соціально- економічних систем різних рівнів ієрархії (людина, домогосподарство, галузь, регіон, економіка, національна економіка, світове господарство).

Міністерство економіки України своїм наказом «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» визначило економічну безпеку як стан національної економіки, дозволяючи їй протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам та задовольняти потреби людини, сім'ї, суспільства та держави [5].

Такі обставини можуть мати місце за умови загострення міждержавних відносин, появи військових конфліктів, дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, посилення соціальної напруженості, різких змінах демографічної ситуації, актах тероризму, посиленні дискримінаційного впливу певної домінуючої економічної групи або політичної спілки, збільшенню конкуренції, стихійних лихах та екологічних катастрофах в державі та за її межами.

Економічну безпеку також слід розглядати як засіб набуття та підтримання внутрішньої стабільності та відігравання ролі на міжнародній арені.

Економічна безпека може бути досягнута лише в тому випадку, якщо рівень залежності країни від домінуючої економіки (або від економічної, військової чи політичної політики групи) та внутрішньополітична, соціально-економічна та екологічна ситуація не перевищує межі, що загрожують втратою національної суверенітету та ослаблення економічної могутності, значного зниження рівня життя нації або відмови від досягнення глобальних стратегічних цілей країни.

Звичайно, головною умовою раціональної економічної політики є максимальна конвергенція політичної, економічної та оборонної доктрини держави, так як основним інтересом кожної держави є її безпека.

Зміни у світовій спільноті призвели до переоцінки концепції безпеки з особливим акцентом на економічні фактори. Процес глобалізації та регіоналізації зумовлює необхідність повної інтеграції держави в динаміку

світової цивілізації, ефективного збалансування інтересів сусідніх держав та вивчення зовнішніх факторів, що обмежують розвиток.

Фактор, який суттєво коригує політику країни в галузі управління національною безпекою, інтегрованою панеллю якої є економічна безпека, виступає інтеграційний процес.

Рівень конкурентоспроможності економіки є наступним важливим фактором економічної безпеки країни. Низький рівень економічної спроможності та конкурентних позицій на світовому ринку, а також загроза втрати конкурентних переваг у стратегічно важливих сферах, що загрожують країні, в свою чергу, призводить до націлення пріоритетів для боротьби із даними загрозами.

Також важливу роль в економічній безпеці країни відіграє рівень добробуту населення. Загрози, які можуть виникнути внаслідок неправильної державної економічної політики в соціальній сфері, призводить до високого рівня бідності, криміналізації та соціальної напруженості в суспільстві, що безсумнівно, є головною загрозою для сталого розвитку в країні.

Американські вчені заявляють, що економічна безпека повинна відповідати принаймні двом умовам. Перш за все, має бути збережена економічна незалежність країни, її здатність приймати рішення щодо розвитку власної економіки в цілому. По-друге, це можливість підтримувати вже існуючий рівень життя населення та подальше його зростання.

Подібні вимоги до економічної безпеки висловив Х. Маховський. З його точки зору, економічна безпека має підтримувати відносно високу ступінь незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть чинити вплив на політичні рішення, які є комерційно недоцільними для держави.

Як видно з визначень, поняття «економічна безпека» характеризується складною внутрішньою структурою. Загальним недоліком усіх цих підходів є відсутність комплексного підходу до всього спектру взаємопов'язаних елементів економічної безпеки. Економічна безпека - це не лише захист

національних інтересів, а й готовність та здатність інституцій країни створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку власної економіки та підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. У контексті останніх кризових процесів механізми стабілізації та економічної безпеки є мультифункціональними та подекуди неординарними.

Тому найбільш узагальнена та логічна особливість економічної безпеки має включати три ключові складові:

- економічна незалежність, що в сучасних умовах означає можливість державного контролю між національними ресурсами, досягнення рівня виробництва та якості продукції, яка забезпечувала б її конкурентоспроможність та давала змогу брати участь у світовій торгівлі;

- стабільність та стабільність національної економіки передбачає захист усіх форм власності, створення надійних умов та гарантій підприємницької діяльності, заборону чинника, що дестабілізує ситуацію економічної політики);

- створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, державна підтримка стратегічних галузей, пошук нових напрямків, які є необхідними умовами для стійкості та самозбереження національної економіки.

Закон України «Про основи національної безпеки України» зазначає, що об'єктами національної безпеки є людина і громадянин, суспільство і держава [1]. Економічна безпека є складовою національної безпеки, тому проблему її забезпечення слід розглядати стосовно об'єктів національної безпеки. Такий підхід зумовлений тим, що особистість, суспільство та держава, займаючи різні позиції в економічній системі, визначають потреби різних економічних інтересів, а відповідно різних способів забезпечення економічної безпеки.

На думку Л. І. Абалкіна, економічна безпека - це стан економічної системи, що дозволяє їй динамічно розвиватися, ефективно та вирішувати соціальні проблеми і в якому держава має можливість розробляти та

реалізовувати самостійну економічну політику. Погоджуючись з динамічною теорією, при розгляді економічної безпеки завданням її забезпечення є не лише стабільність, а й розвиток та зростання.

Узагальнюючи думку більшості вчених, можна сказати, що економічна безпека - це стан захисту економіки країни від внутрішніх і зовнішніх загроз. Стан національної безпеки України означає такий ступінь захисту інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, що забезпечує стійкий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам. Невід'ємною частиною національної безпеки є економічна безпека держави. Що відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, захисті суспільства від екологічних катастроф, підвищенні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності.

Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість своєчасно виявляти загрози національним економічним інтересам та запобігати шкоді соціально-економічній системі в цілому. Удосконалення системи економічної безпеки особливо важливо для країн, які переживають трансформаційну кризу та загострення властивих їй суперечностей.

Все вищезазначене вимагає ретельного вивчення сутності та напрямів формування економічної безпеки держави.

Слід зазначити, що після розпаду СРСР та здобуття незалежності, поступово переходячи від планового до ринкового типу управління, Україна почала будувати власну економічну систему. Складність цього процесу посилювалась тим, що в Україні перехід до ринкових відносин відбувся під час світової фінансової кризи, що, в свою чергу, стало причиною підризу і без того складної ситуації в економічній сфері. На цьому етапі виникає потреба в нових орієнтирах, методах і шляхах формування принципово нової моделі національної економіки.

Побудова потужної системи, яка може захистити економічні інтереси

особистості, суспільства та держави. У зв'язку з цим дослідження та практичне вирішення проблем, пов'язаних із безпекою, мають першорядне значення для економічної безпеки України.

Економічна безпека по праву займає центральне місце в системі національної безпеки, оскільки вона є основою для належного функціонування всіх елементів, пов'язаних із цією системою: політичної, соціальної, військової, екологічної, технологічної, інформаційної безпеки тощо. Це пов'язано з тим, що належний рівень національної конкурентоспроможності, військово-політична стабільність, надійний захист, ефективна соціальна політика, гармонія в моральному та духовному житті суспільства, розвиток науково-технічного прогресу, захист інформації та гарантія безпечного екологічного стану неможливі без сильної та ефективної економіки.

Таким чином, ефективне забезпечення економічної безпеки держави є запорукою її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності.

Однак слід зазначити, що вивчення цієї проблеми все ще перебуває на стадії реформування, а тому не отримало достатнього та всебічного відображення в науковій та економічній літературі. Існує суперечливість поглядів на визначення як поняття «економічна безпека», так і його основних компонентів та пов'язаних з ними понять і категорій. У зв'язку з цим актуальним стає комплексний аналіз підходів до тлумачення терміну «економічна безпека».

Взагалі, економічна безпека держави означає захист усіх рівнів економіки країни від небезпечних дій, які можуть бути результатом свідомого впливу будь-якого фактору, та стихійного припливу ринкових сил. Такі дії, що призводять до погіршення економічного становища країни до критичного рівня, можна вважати небезпечними. Це може бути, наприклад, погіршення умов життя, яке населення не бажає прийняти і яке може призвести до соціального конфлікту, який загрожує існуванню економічної та політичної систем.

Отже, економічна безпека держави як економічна категорія - це сукупність відносин та пов'язаних із ними заходів щодо забезпечення здійснення

економічного суверенітету, економічного зростання, добробуту за наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

1.2. Показники економічної безпеки

Для кращого розуміння суті економічної безпеки важливо зрозуміти її зв'язок з поняттями «розвиток» і «стійкість». Розвиток – один із компонентів економічної

безпеки. Адже, якщо економіка не розвивається, то різко падають можливості її виживання, а також опір та пристосованість до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Стойкість і безпека – найважливіші характеристики економіки як єдиної системи, їх не треба протиставляти, з них кожна по-своєму характеризує стан економіки. Стойкість економіки характеризує міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні та зовнішні «навантаження». Безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до самовиживання в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачених і важко прогнозованих факторів. Чим більш стійка економічна система, тим життєздатніша економіка, і оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій і зв'язку між різними компонентами системи веде до дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

Суть економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників. Критерій економічної безпеки можна визначити як оцінку стану економіки з точки зору найважливіших процесів, які відображають зміст економічної безпеки. Критеріальна оцінка безпеки включає в себе оцінки: ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці, з точки зору його відповідності рівню в найбільш розвинутих країнах, а також рівню, при якому небезпеки внутрішнього і

зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам, соціальної стабільності та умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів.

Для економічної безпеки значення мають не стільки самі показники, скільки їх порогові значення. Порогові значення – це граничні значення, недотримання яких заважає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в сфері економічної безпеки. Як приклад (по відношенню до внутрішніх загроз) можна назвати рівень безробіття, розрив у доходах між найбільш і найменш забезпеченими групами населення, темпи інфляції. Наближення до їх гранично допустимого значення свідчить про нарощування загроз соціально-економічної стабільності суспільства, перевищення граничних, або порогових значень – про вступ держави в зону нестабільності й соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки. З точки зору зовнішніх загроз як індикатори можуть виступати гранично допустимий рівень державного боргу, збереження або втрата позицій на світовому ринку, залежність національної економіки та її найважливіших секторів (включаючи оборонну промисловість) від імпорту закордонної техніки, комплектуючих виробів або сировини.

Важливо підкреслити, що найвищий ступінь безпеки досягається при умові, що весь комплекс показників знаходиться в діапазоні допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не зашкоджуючи іншим. Наприклад, зниження темпу інфляції до граничного рівня не повинно призводити до підвищення рівня безробіття над допустимим рівнем, або зниження дефіциту бюджету до порогового значення – до повного замороження й падіння виробництва тощо.

Можна зробити висновок, що за межами значень порогових показників національна економіка втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках, стає об'єктом експансії інтернаціональних і транснаціональних монополій, роз'їдається

виразками корупції, криміналу, страждає від внутрішнього та зовнішнього грабунку національного багатства.

Серед показників економічної безпеки доцільно виділити наступні показники, які характеризують [11]:

- економічний ріст (динаміка і структура національного виробництва та доходу, показники об'ємів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей, капіталовкладення тощо);
- природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;
- динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішню і зовнішню заборгованість);
- якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працевдатність населення, стан навколишнього середовища тощо).

Порогові рівні зниження безпеки можна охарактеризувати системою показників загальногосподарського і соціально-економічного значення, зокрема:

- гранично допустимий рівень зниження економічної активності, обсягів виробництва, інвестування і фінансування, за межами якого неможливий самостійний розвиток країни на технічно сучасному, конкурентоспроможному базисі, збереження демократичних засад суспільного ладу, підтримка оборонного, науково-технічного, інноваційного, інвестиційного та освітньо-кваліфікаційного потенціалу;
- гранично допустиме зниження рівня і якості життя загальної маси населення, за межами якого виникає загроза втрати найбільш продуктивної частини національного людського капіталу і нації як органічної частини цивілізованої спільноти;
- гранично допустимий рівень зниження витрат на підтримку і

відтворення природно-екологічного потенціалу, за межами якого виникає небезпека незворотного руйнування елементів природного середовища, втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного росту, а також значних територій проживання, розміщення виробництва і рекреації, нанесення шкоди здоров'ю сучасного і майбутнього покоління і інше.

Сучасна економіка розглядає кілька концептуальних моделей економічної безпеки як національної, так і регіональної економічних систем. Зокрема, концепція економічної безпеки добре відома, спираючись на ідеї та положення про структурну жорсткість економічної системи, її керованість, високий рівень захисту від зовнішніх викликів та загроз. Основною умовою економічної безпеки вважаються ресурси, потужність, стабільність, керованість [21].

Процес забезпечення економічної безпеки є невід'ємною функцією кожного регіону та основною сферою діяльності їх установ. Вони повинні реалізувати інтереси людини, суспільства, держави, розробити та реалізувати комплекс заходів щодо їх захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечити сприятливі умови життя та продуктивну працю громадян.

Відомо, що система національної економічної безпеки залежить від принципів, які є її основою та головною основою впровадження та розвитку. Це призводить до включення в систему економічної безпеки регіону принципу інтеграції з національною економічною безпекою. Реалізація цих принципів можлива шляхом створення системи безпеки, основними функціями якої повинні бути: виявлення та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки; здійснення комплексу оперативних та довгострокових заходів щодо запобігання та нейтралізації загроз; створення та підтримка в готовності сил та засобів забезпечення національної безпеки в повсякденних умовах або в надзвичайних ситуаціях; впровадження системи заходів для нормального функціонування об'єктів безпеки в регіонах, які постраждали від надзвичайної ситуації; участь у заходах безпеки поза межами держави відповідно до міжнародних договорів та угод, укладених цією державою.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки регіону належать також принципи, зумовлені необхідністю врахування регіональних особливостей [39]. Такими принципами є:

- підтримка балансу регіональних інтересів;
- чітке розмежування змісту діяльності, повноважень та відповідальності органів державної влади на державному та регіональному рівнях;
- чітке розмежування повноважень та відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування; прагнення збільшити національне багатство країни шляхом ефективного використання природних ресурсів, науково-технічного, фінансового, інтелектуального трудового потенціалу регіону.

Отже, економічна безпека регіону повинна базуватися на принципах її забезпечення. Але в різних дослідженнях сучасних вчених існує безліч принципів економічної безпеки щодо підприємства чи регіону взагалі.

Російські вчені вважають, що забезпечення необхідного рівня економічної безпеки об'єкта дослідження базується на таких принципах:

- комплексність, тобто необхідність аналізу всіх аспектів об'єкта дослідження (галузеві та територіальні, соціальні, технічні та екологічні компоненти);
- системність, тобто врахування як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів з позиції розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору вищого рівня;
- варіантність, тобто виявлення та обґрунтованість кількох варіантів подолання кризи, з одного боку, розрахунок траєкторії соціально-економічного розвитку на майбутнє, з іншого боку;
- безумовний пріоритет економічної безпеки як найважливіший елемент якості життя та соціального прогресу, тобто пріоритет вирішення проблем та здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я та життя людини, підтримання нормальних умов її існування;

- прийнятний ризик, тобто виявлення та здійснення наявних заходів, спрямованих на захист людей у ринковому середовищі та запобігання кризам;
- сумісність технічної та соціальної складових економічної безпеки та безумовний пріоритет останньої;
- компроміс між поколіннями з акцентом на труднощі подолання криз сьогодні.

Для забезпечення економічної безпеки необхідно дотримуватися об'єктивно існуючих загальних принципів (див. Рис. 1.1.), включаючи:

- комплексність, тобто необхідність аналізу всіх аспектів об'єкта дослідження [39];
- системність - врахування як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів з позиції розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору вищого рівня [53];
- варіантність (альтернативність), або виявлення та обґрунтування декількох варіантів економічної безпеки, з одного боку, обчислення траєкторії соціально-економічного розвитку - з іншого, мінливість інвестицій, взаємодія з партнерами у мінливих ринкових умовах та виклики економічних, соціальних та політичних суб'єкти дозволяють, використовуючи ефект «перекриття» індивідуалізованих, інноваційних, ризикованих дій та їх складової, постійно знаходиться у просторі загальної сприятливої ринкової кон'юнктури, забезпечуючи тим самим прискорений оборот капіталу, трудових ресурсів, над привабливий прибуток та високий потенціал економічної безпеки;

Рис. 1.1. Принципи забезпечення економічної безпеки регіону

Джерело: Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 6. Ч. 3. с. 39.

- принцип координації відносин усіх елементів економічної безпеки регіону. Координація потрібна для того, щоб складові елементи в умовах спеціалізації не дублювали один одного і виконували взаємодоповнюючі ролі;
- принцип спеціалізації елементів (розмежування функцій та операцій, що виконуються елементами).

Розглянемо перелік найбільш значимих факторів ризику в в країні, складених на основі опитування керівників працівників великих ТНК, що здійснюють інвестиції в закордонних країнах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Перелік найбільш значних факторів ризику в країні

Фактори ризику	Середній рейтинг	Фактори ризику	Середній рейтинг
Політичні		Економічні	

1. Ймовірність радикальних змін у складі уряду та політики, яка проводиться	1,2	1. Конвертованість національної валюти	1,3
2. Політика експропріації	1,3	2. Регулювання цін	1,4
3. Політика націоналізації	1,3	3. Реальні темпи економічного зростання	1,5
4. Ставлення громадськості до іноземних інвестицій	1,3	4. Наявність і вартість місцевої робочої сили	
5. Законодавство, яке регулює право власності	1,3	5. Масштаби економіки	1,9
6. Обмежуючі заходи по відношенню до руху товарів і капіталів	1,3	6. Стабільність національної валюти	1,9
7. Державне втручання в управління підприємством	1,4	7. Ставки оподаткування	1,9
8. Поширеність негативного ставлення до приватної власності	1,7	8. Рівень інфляції	2,0
9. Якість державного управління в країні	1,9	9. Можливості залучення внутрішніх інвестицій	2,0
10. Здатність послідовно здійснювати непопулярну політику	2,0	10. Зовнішній борг	2,1
11. Бюрократизм	2,2	11. Залежність від доступу до джерел енергії	2,1

На сучасне розуміння основних властивостей, проявів та показників економічної безпеки впливають процеси, що відбуваються в системі управління. Зокрема, зміни у відносинах власності значною мірою визначають суттєві детермінанти та якісні властивості економічної безпеки.

Для забезпечення економічної безпеки регіону потрібні спеціальні інструменти, використання яких дозволило б розробити та підібрати найбільш прийнятні варіанти економічної безпеки з урахуванням особливостей кожного регіону.

Показники стану економічної безпеки регіону, побудовані з урахуванням вищезазначених принципів, до яких включили:

- потужність (інтенсивність) розвитку регіону;
- ефективність функціонування;
- мобільність окремих елементів регіону;
- керованість на регіональному рівні;

- напрямок зміни показників економічної безпеки.

Для оцінки інтенсивності розвитку та ефективності економіки регіону в структурі регіонального економічного простору існує чотири типи процесів:

- основні процеси, що характеризуються показниками випуску продукції провідними галузями регіону, їх фінансовим станом, обсягом інвестицій в основний капітал;
- допоміжні процеси, що включають розвиток засобів комунікації, процеси, що характеризують професійний розвиток робочої сили та рівень її освіти;
- процеси життєзабезпечення, що відображаються на таких показниках, як інфраструктура території, рівень розвитку невиробничої сфери, стан споживчого ринку та соціальна сфера;
- процеси, що перешкоджають розвитку економіки регіону. Вони можуть характеризуватися такими показниками, як кількість збиткових підприємств, амортизація основних фондів, рівень безробіття та злочинності в регіоні, рівень забруднення навколишнього середовища та демографічні аспекти.

В умовах зміни соціально-економічного середовища співвідношення вищезазначених процесів може суттєво змінитися, і це може вплинути на використання спеціальних принципів економічної безпеки в регіоні.

Вагомим досягненням державного управління в Україні є Концепція державної регіональної політики. В результаті прийняття були чіткіше визначені обов'язки держави щодо розвитку регіонів, і водночас була відокремлена та конкретизована відповідальність самих регіонів за свій соціально-економічний розвиток.

Концепція визначає такі складові економічної безпеки в регіоні:

- економічна незалежність, яка повинна проявлятися насамперед у контролі над ресурсами регіону та можливості найповнішого використання конкурентних переваг регіону;
- стабільність регіональної економіки, що забезпечує надійність усіх

елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій ефективного бізнесу, стримування впливу дестабілізуючих факторів;

– здатність до розвитку та прогресу, тобто здатність самостійно реалізовувати та захищати регіональні економічні інтереси, проводити постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний та трудовий потенціал регіону [39].

Графічна ілюстрація дозволяє розширити горизонт розуміння досліджуваного явища і визначити контури бажаного стану системи економічної безпеки, наприклад – регіону (див. Рис. 1.2.). Можна стверджувати, що економічна безпека є поєднанням економічних інтересів і загроз суспільства та здатності держави до захисту власних національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також спроможність національної економіки зберігати та оновлювати процес розширеного суспільного відтворення, а економічна безпека регіону – сукупність взаємовпливу економічних інтересів і загроз, що забезпечують його стійке функціонування, конкурентоспроможність й самодостатність, а також сприяють підвищенню рівня і якості життя населення в контексті забезпечення національної безпеки.

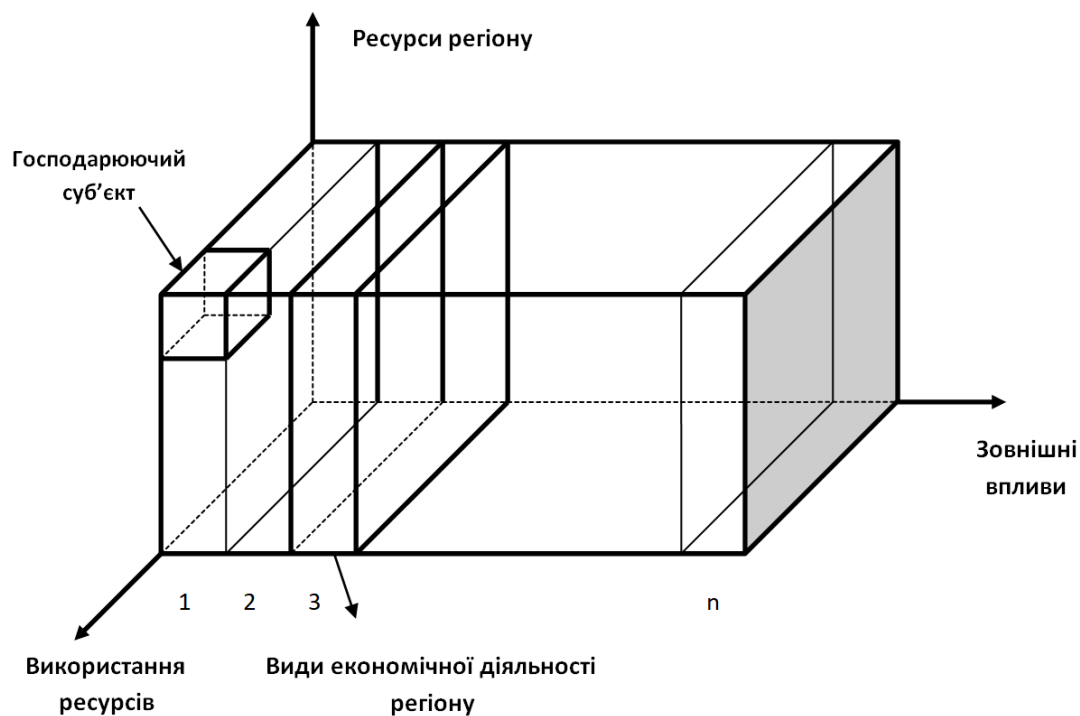

Рис. 1.2. Контури бажаного стану системи економічної безпеки регіону

Джерело: Заблодська І.В. Доцільність дослідження проблем економічної безпеки. [Електронне джерело] – Режим доступу до: kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/5/Zablodska.doc

- Критерії економічної безпеки регіону можна визначити на основі вивчення динамічних властивостей, що включають характеристики механізму управління, а також стану зовнішнього та внутрішнього середовища. Завдяки цій обставині можна створити методи контролю за економічною безпекою, засновані на моніторингу стану, тенденцій розвитку та властивостей економіки регіону, а також механізму управління ним. Методи контролю можуть включати якісне вивчення ситуації та кількісну оцінку значень показників економічної безпеки.

Отже, економічна безпека повинна забезпечуватися, насамперед, ефективністю економіки регіону, розширенням повноважень місцевого самоврядування, певною економічною автономією при оперативному прийнятті обґрунтованих управлінських рішень у певних районах країни. Нова регіональна політика повинна забезпечити розширення економічних можливостей та відповідальності регіональних органів влади шляхом глибокої трансформації форм та методів управління. Таким чином, дослідження проблеми економічної безпеки сьогодні набули особливої актуальності, оскільки дозволяють визначити бажаний – збалансований - стан системи економічної безпеки регіону (підприємства, країни).

1.3 Основні загрози економічній безпеці

Загрози економічній безпеці можуть внести дисбаланс в діяльність економічного суб'єкта будь-якого рівня. Забезпечення економічної безпеки стає стратегічним завданням на рівні держави в цілому, так як від економічної сфери залежить і соціальна, і політична, і військова, і технологічна, і продовольча і інші види національної безпеки. Саме в умовах забезпечення національної

безпеки країни можливе стабільне економічне зростання, збільшення добробуту громадян, процвітання держави.

Закон «Про національну безпеку України» (2018) визначає, що національна безпека України це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Невід'ємною складовою національної безпеки є економічна безпека держави. Вона відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності. Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість вчасно виявляти загрози національним економічним інтересам і запобігати заподіяння збитків соціально-економічній системі в цілому. Поліпшення системи економічної безпеки набуває особливої актуальності для країн, які переживають трансформаційну кризу та загострення притаманних їй суперечностей. Загрозами економічної безпеки є явища і процеси, що впливають негативно на господарство країни, що утискають економічні інтереси особи, суспільства і держави. Постійне відстеження і визначення основних загроз економічній безпеці значно полегшує її підтримання на належному рівні, а також дає можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження негативного впливу загроз чи їх повної ліквідації.

В чинному законодавстві України, а саме в Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 (редакція від 24.10.2020) та Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» в редакції Указу Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 визначені основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України на сучасному етапі, в тому числі в економічній сфері. В цих документах загрози економічній безпеці розглядаються лише в рамках

національної безпеки, при цьому загрози економічній безпеці держави не систематизовано за окремими складовими економічної безпеки держави. Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України підготовлено Проект Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, який розроблений на виконання Стратегії національної безпеки України

«Безпека людини – безпека країни», затвердженої указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392. В цьому проекті вперше в Україні на законодавчому рівні визначено поняття «економічна безпека» – це стан економіки, за якого досягаються основні національні економічні інтереси. Зазначається, що стратегія базується на пріоритетах національних економічних інтересів та визначає мету, напрями, завдання та механізми державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, також визначено, що всі складові економічної безпеки на всіх основних рівнях є низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки у довгостроковій перспективі.

У проекті Стратегії економічної безпеки зазначено, що основними засадами державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є:

- забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та її громадян;
- збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням цілей сталого розвитку та позицій людиноцентризму;
- гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічних сферах.

На відміну від чинного законодавства у науковій літературі запропоновано різні критерії класифікації загроз економічній безпеці. Загрози, яким піддається економічна безпека держави, можуть мати різну ступінь впливу, природу виникнення. Правильна класифікація загроз буде грати важливе значення в процесі управління ними. Посилення багатьох загроз економічній безпеці

відбувається під дією глобалізації, яка розвивається вже досить тривалий час. Продовжується активний розвиток світового господарського комплексу торгових, виробничих, фінансових відносин. Національні економіки переплітаються і взаємодоповнюють один одного. Це робить очевидною виділення ще однієї класифікації загроз економічній безпеці – загроз, пов'язаних з глобалізацією і загроз, що не залежать від неї.

Як зазначає О. Олійничук, одними із найбільш небезпечних загроз національними інтересам України в економічній сфері є наступні: скорочення ВВП; зниження інвестиційної активності; скорочення досліджень у критично-важливих напрямках; ослаблення системи державного регулювання у сфері економіки; висока залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків тощо [21]. Глобалізація – новий рівень економічної діяльності, що працює в єдиному економічному просторі, характеризується переважанням світогосподарських зв'язків над національними.

Глобалізація – фактор посилення традиційних і виникнення нових загроз економічній безпеці держави і виявляється у всіх показниках і індикаторах економічної безпеки держави.

В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції заходи забезпечення безпеки, як складної соціальної системи, повинні враховувати її багатогранність, складність та багатоплановість, що зумовлює значну актуальність дослідження природи та сутнісної характеристики категорії «економічна безпека держави» як мультилареального явища. Багатогранність економічної безпеки проявляється у її тісному зв'язку та постійній взаємодії з такими категоріями як «загроза», «ризик» та «небезпека», в основі яких лежить невизначеність, як один з головних імпульсів її існування. Саме невизначеність є фундаментальним атрибутом будь-якої господарської реальності та є джерелом загроз для економічної безпеки держави, що вимагає більш ґрунтовного дослідження сутності та змісту цих категорій в контексті забезпечення безпеки держави від сучасних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру.

Так, В. В. Мартиненко визначає такі найбільш актуальні виклики глобалізації, що створюють численні загрози економічній безпеці держави:

- нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу;
- розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг викликає гостру проблему забезпечення достатнього простору для розвитку ресурсів національних ринків;
- поширення кризових явищ у світовій економіці, які мали переважно національні витоки, міжнародні наслідки і потенційно глобальний характер;
- експансія передових країн світу, що супроводжується безперешкодним потраплянням високорозвинутих країн на ринки найбільш слабких країн, руйнуванням місцевої промисловості та експортуванням чужих соціокультурних цінностей;
- дефіцит ресурсів для розширеного розвитку, зокрема енергетичних, що проковує зростання цін на паливо та викликає істотні зміни у структурі споживання населення.

Загрозами економічній безпеці України, які створюються в умовах глобалізації, слід вважати реальні або потенційні явища та події, що загрожують функціонуванню і розвитку економічної, соціальної та політичної системи, а також життєво необхідним потребам та інтересам людини, суспільства і держави. При цьому загрози економічній безпеці від сфери їх виникнення розрізняють внутрішні і зовнішні загрози.

Зовнішні загрози пов'язані з несприятливими процесами в світовій економіці (міжнародні валютно-фінансові відношення, міжнародна торгівля, світовий ринок капіталу). Внутрішні чинники пов'язані з діяльністю органів державної влади, макроекономічною і мікроекономічною нестабільністю ринкової економіки. Вони обумовлені тими процесами, які виникають в ході реалізації економічної політики держави. Це, перш за все, якість прийнятих рішень органами влади і механізм їх виконання (бюджетна та податкова

дисципліна, дотримання законодавства та ін.).

Зовнішні загрози економічній безпеці держави, значно зросли в умовах глобалізації світової економіки. Так, зазначає В. В. Рокоча, що існуючі системи економічної безпеки, які були розбудовані в попереднє століття, стали виявляти дисфункцію, оскільки, з одного боку, почали модифікуватися традиційні загрози, а з іншого – з'явилися нові загрози, породжені безпосередньо глобалізованим середовищем. Виникла невідповідність усталених систем національної економічної безпеки загрозам, що їх визначали [24]. Постало питання про створення нових моделей національної економічної безпеки, що були б похідними від модифікованих традиційних і специфічних (нових) глобалізаційних загроз. Ефективність його вирішення залежить від правильності ідентифікації нових загроз і перетворення, відповідно до останньої, моделей національної економічної безпеки.

Розглядаючи загрози економічній безпеці держави необхідно виокремити основні внутрішні та зовнішні загрози (див. Рис.1.3.).

Перелік зазначених загроз економічній безпеці на рис. 1 не є повним та може бути розширений. Але, на сьогодні, це саме ті загрози, які несуть найбільше небезпеку національним економічним інтересам України. Ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на стан економічної безпеки держави постійно змінюється в зв'язку з динамічними умовами функціонування суспільства, національної економіки та світової економічної системи в цілому. Зазвичай, вирішальний вплив на стан економічної безпеки держави справляють внутрішні загрози, але в окремих випадках деструктивний вплив зовнішніх загроз може значно перевищувати небезпеку від внутрішніх загроз, а комплексний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз, як правило, призводить до посилення загальної загрози.

Рис. 1.3. Ключові загрози економічній безпеці держави

Джерело: Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Сер.: Міжнародні економічні відносини та світового господарство. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 6. Ч. 3. с. 39

В умовах тісного взаємозв'язку та взаємозалежності внутрішніх і зовнішніх загроз наявність внутрішніх загроз економічній безпеці держави детермінує зростання зовнішніх загроз, наприклад, неефективність державного регулювання в умовах глобалізації породжує появу та реалізацію зовнішніх загроз економічній безпеці держави.

Отже, сучасні умови розвитку безпеки держави, зумовлені новими викликами і загрозами, потребують удосконалення та впровадження нових заходів протидії негативному впливу основних загроз національній економічній безпеці держави. Тому сьогодні, як ніколи, актуальним є вдосконалення системи державного регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки.

Аналіз основних загроз в області економічної безпеки дозволяє виділити наступні заходи їх протидії, а саме:

- використання інструментів регулювання, відповідних нових цілей економічного розвитку (модернізації економіки і стійкості економічного зростання);
- підвищення ефективності фінансового регулювання, спрямованого на облік змін зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку;
- подолання корупції в країні, шляхом розробки ефективної антикорупційної політики та вдосконалення діяльності органів по боротьбі з корупцією;
- подолання диспропорцій економічного розвитку, що сприяє стійкості економічного зростання;
- підвищення податкової дисципліни, облік бюджетної безпеки при введенні змін в податкове законодавство;
- підвищення ефективності діяльності державних і регіональних органів управління, оптимізація системи державного регулювання з метою подолання загроз економічній безпеці;
- стимулювання зростання науково-технічного, виробничого, освітнього, техніко-технологічного потенціалу країни;
- підвищення рівня і якості життя населення країни.

Наведений перелік заходів щодо забезпечення економічної безпеки є далеко не повними. Рішення даної проблеми є довгостроковим процесом, але вкрай необхідним в умовах посилення впливу світової глобалізації на національну економічну безпеку та потребує від держави рішучих дій у питанні її забезпечення.

Отже, підсумовуючи вище зазначене можемо зробити висновок про те, що хоча Україна і подолала складний період перехідної економіки, проте говорити про наявність у державі надійної та ефективної системи забезпечення національної економічної безпеки поки що зарано. Наразі її стан можна охарактеризувати як активне становлення. Першочерговим завданням для України на цьому шляху є розроблення та затвердження національної стратегії економічної безпеки держави, яка визначатиме основні напрямки та механізми реалізації державної політики у даній сфері. При цьому мають бути враховані усі найбільш важливі фактори (як дійсні, так і можливі у майбутньому), що впливають на стан економічної безпеки країни.

Висновки до розділу 1

Економічна безпека держави як економічна категорія - це сукупність відносин та пов'язаних із ними заходів щодо забезпечення здійснення економічного суверенітету, економічного зростання, добробуту за наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Економічна безпека повинна забезпечуватися, насамперед, ефективністю економіки регіону, розширенням повноважень місцевого самоврядування, певною економічною автономією при оперативному прийнятті обґрунтованих управлінських рішень у певних районах країни. Нова регіональна політика повинна забезпечити розширення економічних можливостей та відповідальності регіональних органів влади шляхом глибокої трансформації форм та методів управління.

Підсумовуючи необхідно зазначити, що безпека у функціональному та системному розумінні - це простір відповідальності держави. Саме тому семантичний простір державно-адміністративного змісту поняття «загроза фінансовій безпеці» розкривається шляхом визначення загрози як інституту, що втілює причину діяльності держави щодо забезпечення фінансової безпеки. В рамках інституційного підходу загрозою для фінансової безпеки є ймовірність

негативних дій на фактори безпеки, а потім і на об'єкти фінансової безпеки: фінансові інтереси держави в цілому та учасників фінансового ринку, бізнесу, громадян.

Встановлено, що в офіційному дискурсі державного управління загроза фінансовій безпеці класифікується лише за критерієм джерела загрози - внутрішні та зовнішні загрози. У науковому дискурсі загрози фінансовій безпеці класифікуються за низкою критеріїв, а саме: за сферами впливу на фінансову діяльність (джерело загрози); за ступенем небезпеки; якщо можливо; за масштабом дії; за тривалістю дії; за характером впливу; за терміном придатності; за сферою фінансової діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Конкуренентоспроможність в системі національної безпеки України

Національна безпека стала важливим атрибутом зовнішньої, внутрішньої та військової політики в країнах сучасного світу, включаючи Україну. Так, 16 січня 1997 р. Верховна Рада України затвердила концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, яка стала основою для створення Закону України

«Про основи національної безпеки України». 19 червня 2003 р. окрім цього Закону, важливими нормативно-правовими актами сучасної України є Стратегія національної безпеки України від 26.05.2015 р. та Військова доктрина України від 24.09.2015 р., які передбачають створення нової системи національна безпека України як протидія поточним загрозам [4]. відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», національна безпека - захист життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, що забезпечує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних та потенційних загроз національним - їх інтересам.

Метою реалізації Стратегії є формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями, в якій повага і захист прав і законних інтересів усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп є запорукою незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України. Відповідно до положень Стратегії національної безпеки України [1], основними напрямками державної політики національної безпеки України є відновлення

територіальної цілісності України,

створення ефективного сектору безпеки та оборони, підвищення обороноздатності держави, реформування та розвиток розвідки, контррозвідки та правоохоронних органів, реформа державного управління, нова якість антикорупційної політики, інтеграція до Європейського Союзу, особливе партнерство з НАТО, забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері, забезпечення економічної, енергетичної, інформаційної, екологічна безпека, кібербезпека та безпека інформаційних ресурсів, безпека критичної інфраструктури.

Національна безпека України за сферами функціонування поділяється на державну, політичну, соціальну, економічну, інформаційну, екологічну, науково-технологічну, військову тощо. Важлива роль у системі національної безпеки будь-якої країни відводиться економічній безпеці як основі матеріального добробуту нації. Таким чином, у США безпека країни забезпечується насамперед станом економіки. Сильна економіка є основою керівництва США. Це, насамперед, здатність мати міцну демократію, підтримувати збройні сили, робити американські цінності привабливими для народів інших країн.

В Україні пріоритетом національних інтересів у галузі економічної безпеки є створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя та добробуту населення.

Економічна безпека передбачає здатність національної економіки забезпечувати самостійний розвиток, стабільність інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал держави в різних несприятливих умовах та подіях, а також здатність країни захищати свої інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз для забезпечення економічної безпеки важливо контролювати та оцінювати рівень загроз.

У сучасному світі питання побудови безпечного життєвого середовища стоять дуже гостро, що пов'язано не лише із світовою пандемією, а і з діяльністю людини.

Під забезпеченням національної економічної безпеки України в наукових працях слід розуміти цілеспрямовану діяльність державних і суспільних інститутів, а також громадян щодо виявлення та попередження загроз економічній безпеці особи, суспільства і держави та протидії цим загрозам як обов'язкову і неодмінну умову захисту національних економічних інтересів. Отже, встановлення викликів та загроз сталому економічному розвитку України є важливою складовою забезпечення безпеки життєдіяльності, оскільки вони характеризують стан економіки країни і напрями захисту національних інтересів.

Аналіз наукових праць юристів, економістів і соціологів, публіцистики та практики господарювання свідчить про такі виклики та загрози, які є актуальними для національної економіки:

- економічна криза, що охопила світове господарство як наслідок диспропорції матеріального виробництва, спричиненої коронавірусною хворобою (COVID-19); так, за оцінками ООН світова економічна криза може стати найглибшою з часів «Великої депресії» 1929–1933 років;
- розбалансування державних фінансів, про що свідчить непрогнозований дефіцит бюджету: за даними Міністерства фінансів України державний бюджет на 2021 рік, який Верховна Рада ухвалила 15 грудня 2020, має дефіцит 5,5 % ВВП (за законом має бути не більш 3% ВВП) [30], а надходження до державної скарбниці будуть щонайменше на 247 мільярдів гривень меншими за витрати, отже, кожен п'яту бюджетну гривню доведеться позичати або «друкувати» (табл. 2.1);

Таблиця 2.1

Валовий внутрішній продукт України з 2012 по 2020 рр. (млн. грн.)

	Номінальний ВВП (в фактичних цінах)	Реальний ВВП (в цінах попереднього року)	Різниця (реальний – номінальний)	
2012	1408889	1304064	-104825	-7.4%
2013	1454931	1410609	-44322	-3.0%
2014	1566728	1365123	-201605	-12.9%

2015	1979458	1430290	-549168	-27.7%
2016	2383182	2034430	-348752	-14.6%
2017	2982920	2445587	-537333	-18.0%
2018	3558706	3083409	-475297	-13.4%
2019	3974564	3675728	-298836	-7.5%
2020	4194102	3818456	-375646	-9.0%

– Джерело: Міністерство фінансів України.

Отже, можемо спостерігати, що номінальний валовий внутрішній продукт України за 2020 рік становив 4,19 трлн грн, на 4,0% менше, ніж за 2019 рік. За 2020 рік номінальний ВВП країни становив 4194,1 млрд грн.

Реальний ВВП у I кварталі 2021 року зменшився порівняно з попереднім кварталом на 1,1% (з урахуванням сезонного фактору), а порівняно з I кварталом 2020 року – на 2,0%.

Також доцільно розглянути номінальний ВВП України на душу населення до 2020 року (табл. 2. 2).

Таблиця 2.2

Номінальний ВВП України з 2002 по 2020 рр. в розрахунку на душу населення

	Грн.			дол. США			Населення
2002	4681,9			879,0			48230
2003	5592,9	911.0	19.5%	1048,8	169.8	19.3%	47801
2004	7273,5	1680.6	30.0%	1367,5	318.7	30.4%	47448
2005	9374,3	2100.9	28.9%	1829,2	461.8	33.8%	47091
2006	11634,3	2260.0	24.1%	2303,8	474.6	25.9%	46771
2007	15499,1	3864.8	33.2%	3069,1	765.3	33.2%	46501
2008	20502,8	5003.6	32.3%	3892,5	823.4	26.8%	46240
2009	19836,3	-666.4	-3.3%	2546,0	-1346.5	-34.6%	46044
2010	23603,6	3767.3	19.0%	2974,4	428.4	16.8%	45865
2011	28813,9	5210.2	22.1%	3570,8	596.4	20.0%	45693
2012	30912,5	2098.6	7.3%	3856,8	286.1	8.0%	45577
2013	31988,7	1076.2	3.5%	4030,3	173.5	4.5%	45483
2014	35834,0	3845.3	12.0%	3014,6	-1015.7	-25.2%	43722
2015	46210,2	10376.1	29.0%	2115,4	-899.2	-29.8%	42836
2016	55853,5	9643.3	20.9%	2185,9	70.5	3.3%	42668
2017	70224,3	14370.8	25.7%	2640,3	454.4	20.8%	42477
2018	84192,0	13967.7	19.9%	3095,2	454.9	17.2%	42269
2019	94589,8	10397.8	12.4%	3659,8	564.6	18.2%	42019
2020	100432,5	5842.6	6.2%				

Джерело: Міністерство фінансів України.

- корупція в сфері економіки, фінансові шахрайства, непослідовність та незавершеність реформ, що перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище, зокрема в сфері обігу грошей та міжнародних розрахунків, і підривають фінансову безпеку держави;
- застаріла матеріальна база основних галузей виробництва і суттєві технологічні зміни в енергетиці та біотехнологіях, розробки у сферах штучного інтелекту, харчових продуктів, інформаційному середовищі тощо, що породжує світову конкуренцію, та необхідність докорінних змін в економіці й суспільстві в цілому, розвитку нових галузей виробництва, оновлення основних фондів та інших факторів виробництва;
- недостатній захист права приватної власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах, серед іншого в користуванні землею і надрами, дрібному виробництві товарів та послуг, відсутність інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціоноване втручання у її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючі бойові дії, а також тимчасова окупація частини території України;
- велика частка державного сектору в економіці, недосконалість і фрагментарність законодавства щодо розвитку сучасних галузей виробництва, що стримує економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, що тиснуть на бізнес і провокують тінізацію економіки;
- монополізм і конкуренція в енергетичній сфері й інфраструктурі та низька енергоефективність, що зменшують конкурентоспроможність України, загрожують добробуту її громадян;
- погіршення середовища життєдіяльності, якості повітря, питної води та продуктів харчування; знищення лісів, забруднення річок інших водних басейнів, засухи тощо, що впливають на життя та здоров'я людей;
- загрозлива демографічна ситуація, зменшення кількості народжених, трудова та освітня міграція, що підривають трудові ресурси країни та руйнують

систему підготовки фахівців у різних галузях господарства, тощо.

Названі загрози потребують суттєвих змін в економіці, політиці та підприємстві, що пов'язано щонайменше з трьома ключовими факторами змін: реформуванням та оновленням основних галузей суспільного виробництва, що забезпечують задоволення національних інтересів у державній формі власності,

формуванням сучасної правової бази економічного розвитку та фінансової безпеки

та створенням конкурентоздатних суб'єктів господарювання приватної форми власності в різних галузях економіки, що не мають стратегічного значення для національної безпеки, проте здатні забезпечити економічні потреби громадян.

Крім внутрішніх загроз економічній безпеці, слід ураховувати наявність політичних, воєнних та економічних зовнішніх загроз і викликів. Стратегічний курс держави на співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору потребує забезпечення імплементації та подальшої адаптації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, інтеграції національної економіки до європейського економічного простору й досягнення Україною відповідності Копенгагенським критеріям членства в ЄС. Україна має розвивати взаємовигідне економічне співробітництво з провідними державами Європи, Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки.

Виходячи з вище згаданих загроз, 10 березня 2021 року, на черговому засіданні Кабінет Міністрів України схвалив проект Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [49]. Метою цієї Стратегії є визначення за напрямками розвитку та безпеки — стратегічного курсу державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, зорієнтованого на реалізацію Стратегії національної безпеки України «Безпека людини — безпека країни».

Виходячи з вище згаданих загроз, 10 березня 2021 року, на черговому

засіданні Кабінет Міністрів України схвалив проект Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [49]. Метою цієї Стратегії є визначення за напрямками розвитку та безпеки — стратегічного курсу державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, зорієнтованого на реалізацію Стратегії національної безпеки України «Безпека людини — безпека країни».

Це фундаментальний документ, що є основою для формування державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Вперше на законодавчому рівні визначені взаємоузгоджені поняття «економічна безпека», «національні економічні інтереси», «економічна стійкість» та «економічний суверенітет», а також основні виклики й загрози для економічної безпеки України та шляхи їх подолання.

Проект Стратегії економічної безпеки розроблений на виконання пункту 66 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, та пункту 3 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року

«Про Стратегію національної безпеки України», введеного в дію зазначеним Указом[47].

Розроблення Стратегії відбувалося в інклюзивний спосіб - для максимального врахування позицій всіх зацікавлених сторін була утворена робоча група, до складу якої увійшли народні депутати, представники органів державної влади, науковці та експерти.

Досягнення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації державної політики, спрямованої як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення показників економічної стійкості і, відповідно, невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Військова агресія Російської Федерації, яка розпочалася у 2014 році, призвела до прямих економічних втрат, зокрема анексії Криму, окупації українських територій, втрати контролю над великими об'єктами

промисловості, руйнації інфраструктури, збільшення бюджетних видатків на оборону та соціальну підтримку біженців.

Таким чином в Стратегії проведено детальну оцінку стану економічної безпеки та ідентифіковано загрози за основними складовими економічної безпеки – фінансовою, виробничою, інвестиційно-інноваційною, зовнішньоекономічною, макроекономічною. Важливе місце в безпековому напрямі займають виклики, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України.

Також наслідками агресії стали непрямі економічні втрати, що у поєднанні із високим рівнем корупції та несприятливим бізнес-кліматом, призвели до «втечі» капіталів, значної девальвації національної валюти, катастрофічно низького рівня інвестицій тощо.

Проте за останні шість років Україні вдалось відновити макроекономічну стабільність. Утім уже зараз варто готуватись до нових внутрішніх та зовнішніх викликів, які загрожують національній економіці.

Економісти різних аналітичних центрів вже кілька років наголошують, що в Україні має бути стратегічний документ, який описуватиме ключові економічні загрози та шляхи їх мінімізації так як сьогодні перед Україною стоять значні внутрішні та зовнішні виклики, що загрожують національним економічним інтересам. Зокрема, це такі загрози:

1) Інституційні: неформальні інститути, відносини та структури, що суперечать формальним та викривлюють їх; невиконувані норми законів, зрощування окремих секторів економіки з державною владою, недостатня захищеність права власності через недосконалість системи правосуддя, несприятливий бізнес-клімат всередині країни тощо.

2) Макроекономічні: світова економічна криза, монополізація ключових секторів національної економіки, висока залежність від зовнішньої допомоги, значний рівень тінізації економіки, значний обсяг контрабанди, сировинна орієнтованість економіки та висока залежність від імпорту, орієнтованість економіки України на низькотехнологічні галузі тощо.

3) Фінансові: втеча капіталів за кордон і масове використання офшорних юрисдикцій для уникнення від оподаткування всередині країни; критично високий рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет України та соціальні фонди; залежність банківського сектору від політики державних банків тощо.

4) Зовнішньоекономічні: відсутність чіткої системи взаємодії державних органів з питань забезпечення зовнішньоторговельної безпеки, нерозвиненість зовнішньоторговельної інфраструктури, втягування України у торговельні війни та зростання протекціонізму у світі, санкційний вплив на економіку України з боку країни-агресора тощо.

Проект Стратегії, оприлюднений Мінекономіки для публічного обговорення є фаховим системним документом, який містить оцінку стану економічної безпеки України, виклики і загрози, пропонує стратегічний курс державної політики у сфері економічної безпеки та механізми реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки та індикатори економічних загроз.

Проект визначає такі ключові напрямки, за якими проаналізовано загрози:

- фінансова безпека;
- виробнича безпека;
- зовнішньоекономічна безпека;
- інвестиційно-інноваційна безпека;
- макроекономічна безпека;

Передбачається, що реалізація державної політики за безпековим напрямом забезпечуватиметься шляхом визначення критичних меж та цільових орієнтирів за індикаторами основних складових економічної безпеки, зведених у табло індикаторів економічної безпеки, здійснення постійного моніторингу економічної стійкості шляхом відслідковування рівня критичних меж за індикаторами, включеними до табло індикаторів економічної безпеки, візуалізації відповідних даних у вигляді інфографіки, розміщення та підтримання її в актуальному стані на урядовому порталі, а також проведення

щорічної системної оцінки стану економічної безпеки.

Реалізація державної політики за напрямом розвитку забезпечуватиметься шляхом врахування результатів постійного моніторингу економічної стійкості та прогресу у досягненні цільових орієнтирів за індикаторами основних складових економічної безпеки. Також на основі висновків за результатами щорічної системної оцінки економічної безпеки під час розроблення проектів Бюджетної декларації та Державного бюджету України на відповідний бюджетний період, планів дій Кабміну, державних цільових програм, інших стратегічних документів.

Розроблення і включення виконавцями заходів щодо виконання завдань державної політики за напрямом розвитку за складовими економічної безпеки до чинних та проектів нових стратегічних або програмних документів та забезпечення їх виконання; недопущення прийняття рішень з питань формування і реалізації державної політики, які призводитимуть до виходу індикаторів економічної безпеки за критичні межі.

За підсумками експертного обговорення за участі фахівців аналітичних центрів, Голови Комітету Верховної Ради з питань економічного розвитку, представників Мінекономіки, представників бізнес-асоціацій — було сформовано низку пропозицій для доповнення проекту Стратегії та надіслано розробникам.

На думку економістів, які брали участь у експертному обговоренні — проект Стратегії вже містить опис переважної більшості загроз для країни, проте не вистачає кількох важливих положень, які вбачається доцільним додати у проект, зокрема:

Є пряма залежність між рівнем перерозподілу ВВП через публічні фінанси та економічним зростанням.

Згідно з економічною теорією, підтвердженою емпіричними дослідженнями

— існує оптимальне значення загальнодержавних видатків у відсотках до ВВП, за якого забезпечується найбільше економічне зростання.

Хоча рівень загальнодержавних видатків за останні роки і скоротився з майже 50% від ВВП 2014-го до приблизно 40%, 2019-го (і зріс у кризовий 2020-ий) — це ще вкрай далеко від оптимальних для України 33–35% від ВВП, що рекомендовано економістами, з урахуванням рівня інституційного розвитку країни.

Для реалізації напрямку Стратегії — розвиток, для швидкого економічного зростання — важливим є зменшення частки перерозподілу ВВП через публічні фінанси до оптимального показника, а також зменшення частки у ВВП найбільш шкідливих для економічного зростання прямих податків. Вбачається доцільним зафіксувати у Стратегії відповідний напрямок та індикатори.

Тіньова економіка, зокрема схеми мінімізації ПДВ, сірий імпорт, контрабанда, схеми із несплатою податків при користуванні с/г землею та інші — суттєво викривляють конкуренцію та призводять до недонадходжень до держбюджету за розрахунками експертів у 250-300 млрд гривень на рік. Це суттєво шкодить економіці України, тож вбачається доцільним описати ці схеми у Стратегії та запропонувати шляхи їх мінімізації.

Монополізація цілих секторів української економіки є суттєвою загрозою для безпеки та розвитку. У проекті Стратегії згадується про монополії, проте вбачається важливим детальніше описати ці загрози та шляхи їх нівелювання.

Зокрема, завданнями державної політики у цьому напрямку мають бути:

- проведення незалежної оцінки діяльності монополій та їх вплив на економічну безпеку країни, посилення інституційної спроможності і незалежності АМКУ;
- суттєве та швидке зменшення частки державних банків у банківському секторі, які займають домінуюче становище у банківському секторі із часткою більше 50% .

Таким чином, вкрай важливим є забезпечити зменшення залежності від російського ринку, зокрема, забезпечити контроль над експортом критичних для Росії товарів та послуг та обмежувати їх виходячи з політичної доцільності, забезпечити зменшення залежності від постачання російських товарів

критичного імпорту.

Врахування цих пропозицій дозволить більш комплексно оцінювати економічні загрози, передбачити важливі завдання, які дозволять пришвидшити розвиток економіки та забезпечити макроекономічну стійкість і гнучкість відповідей при фінансово-економічних шоках.

Отже, у зв'язку з особливостями економічної безпеки в системі національної безпеки України, виділяють основні загрози економічній безпеці, на основі яких формуються основні складові економічної безпеки України: макроекономічна, промислова, фінансова, інвестиційна, енергетична, демографічна, соціальна, харчова, наукова. З урахуванням окреслених загроз визначено основні напрямки державної політики у сфері економічної безпеки країни. За нинішніх умов на всі компоненти економічної безпеки впливає військова безпека нашої країни, тому в подальших дослідженнях важливо розглянути взаємозв'язок економічної безпеки з військовими. Ураховуючи складну економічну та політичну ситуацію в країні, для забезпечення економічної безпеки держави потрібно враховувати наявні загрози та визначити правові засоби їх подолання.

2.2. Основні чинники розвитку економічної безпеки України

В сучасній економіці є велика кількість підходів до складу показників економічної безпеки і немає єдиної думки з приводу того, які індикатори та показники мають провідне значення, котрими з них потрібно користуватися для осмислення економічної безпеки у тій чи іншій галузі, які граничні значення цих показників будуть характеризувати кризові процеси в економіці. Така роз'єднаність у думках ускладнює вивчення питань економічної безпеки на будь-якому її рівні.

Для того аби оцінити ефективність роботи держави, чи є вона загрозою економічної безпеки суб'єктів мікрорівня – підприємств і населення, важливе значення мають порогові значення індикаторів, вихід за межі яких веде до

руйнівних тенденцій у сфері економіки (табл. 2. 3).

У таблиці 2. 3 наведені оцінки граничних значень індикаторів національної безпеки, які визначаються точними розрахунками (коефіцієнт депопуляції), рекомендаціями та постановами авторитетних міжнародних та європейських організацій, а оцінки граничних значень коефіцієнта фінансування потреб національної оборони держави є результатом особливостей практики і досвіду провідних держав світу.

Таблиця 2.3

Система індикаторів та граничних значень економічної безпеки України

№ з/п	Індикатори	Граничні значення
1.	Коефіцієнт депопуляції	Дорівнює 1
2.	Коефіцієнт фінансування потреб національної оборони держави	Не менше 2% від ВВП
3.	Рівень тінізації економіки	Менше 30% ВВП
4.	Децильний коефіцієнт	Не повинен перевищувати 10-разовий Показник
5.	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	Не більше 55

Джерело: Економічна безпека України : монографія / [В. Г. Федоренко, І. М. Грищенко, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенка, Т. Є. Воронкової. — Київ : ТОВ «ДКС центр», 2017. — 462 с.

У наказі Міністерства економіки України від 29.10.2013 № 1277 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» було викладено досить продуману методичку оцінки та розуміння сутності економічної безпеки, яке мало реалізуватися у системі показників — індикаторів економічної безпеки: економічних, соціальних, фінансових [6]. Під індикатором економічної безпеки розробники наказу розуміли реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризували явища і тенденції в економічній сфері. Наказом було введено в науковий обіг та обіг державних організацій інтегральний індекс економічної безпеки, котрий складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки):

- 1) виробнича безпека;
- 2) демографічна безпека;
- 3) енергетична безпека;
- 4) зовнішньоекономічна безпека;
- 5) інвестиційно-інноваційна безпека;
- 6) макроекономічна безпека;
- 7) продовольча безпека;
- 8) соціальна безпека;
- 9) фінансова безпека.

Остання, у свою чергу, містить такі складові: 1) банківська безпека; 2) безпека небанківського фінансового ринку; 3) боргова безпека; 4) бюджетна безпека; 5) валютна безпека; 6) грошово-кредитна безпека.

Таким чином, метою «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року» є визначення за наведеними напрямками стратегічного курсу державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, зорієнтованого на реалізацію Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни».

Економіка України протягом останніх 10 років не забезпечувала досягнення національних економічних інтересів. Упродовж 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за усіма складовими до небезпечного рівня у 2012 та 2014-2015 роках. Середнє значення рівня економічної безпеки за цей період становило 40% (зона рівня незадовільного стану). У 2019 році рівень економічної безпеки України склав 43%, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41% відповідно.

Загалом рівні всіх основних складових економічної безпеки залишались низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищу розвитку економіки у довгостроковій перспективі.

Як незадовільний упродовж останніх 10 років оцінювався стан фінансової безпеки (при середньому значенні оцінки стану фінансової безпеки за цей

період на рівні 42% від оптимального рівня) через постійний дефіцит державного бюджету та пов'язане з цим суттєве боргове навантаження, недостатній розвиток довгострокового інвестиційного кредитування економіки та фондового ринку. У 2014-2016 роках, в черговий раз, фінансова система зазнала негативних наслідків відгострої за ступенем вияву зовнішньої загрози безпеці, яка засвідчила незрілість фінансової системи України на тлі низької фінансової культури в суспільстві.

За підсумком 2019 року рівень фінансової безпеки зменшився на 4 в.п. (порівняно з 2018 роком) до 42% та на 3 в.п. до 38% за підсумками першого півріччя 2020 року порівняно з рівнем у першому півріччі 2019 року. Але, результати, наведені у Звіті про фінансову стабільність, підготовленому Національним банком України, засвідчили, що рівень фінансової безпеки був достатнім для забезпечення виконання фінансовим сектором його функцій належним чином та успішного проходження коронакризи.

Основними викликами та загрозами у сфері фінансової безпеки лишаються:

- низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на 1 рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави;

- суттєвий обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначений Бюджетним кодексом 3 відсотки прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет;

- недостатній рівень фінансової інклюзії;
- невирішені питання активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях;

- втрата доходів бюджету внаслідок поширених схем ухилення від

оподаткування та розмивання бази оподаткування через низькоподаткові юрисдикції;

- непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері;
- недостатній розвиток довгострокового кредитування;
- значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, у тому числі державного сектору;
- недосконала застаріла система пенсійного забезпечення;
- низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку.

Середнє значення оцінки стану виробничої безпеки за період 2010-2019 років становило 53% (від оптимального значення), що також засвідчує його незадовільний рівень для забезпечення національних економічних інтересів України у виробничій сфері. Тенденції зміни стану виробничої безпеки формувались в умовах скорочення попиту на вітчизняну продукцію, зростання витрат на імпорту сировину та матеріали в умовах високої енерго- та матеріалоємності виробництва, низького рівня технологічності, посилені втратами від наслідків збройної агресії з боку Росії проти України.

Чергове погіршення рівня виробничої безпеки України у 2019 - першому півріччі 2020 року (на 2 в.п. до 56% та на 3 в.п. до 51% відповідно) формувалось на тлі несприятливої цінової кон'юнктури на світових ринках (зокрема, на ринку чорних металів) та ревальвації гривні до долара США у 2019 році порівняно з 2018 роком на 5% у середньому за рік (у розрахунку грудень 2019 року до грудня 2018 року середньомісячний курс гривні укріпився на 15%), застосування іншими країнами протекціоністських заходів щодо своїх виробників, додаткових санкцій з боку Росії і, як наслідок, падіння обсягів промислового виробництва та погіршення показників рентабельності операційної діяльності промислових підприємств. Негативного впливу виробнича сфера зазнала також від карантинних заходів, запроваджених як в Україні, так й в усьому світі внаслідок поширення пандемії COVID-19.

Основними викликами та загрозами у сфері виробничої безпеки лишаються:

- деіндустріалізація економіки;
- низький рівень ресурсоефективності економіки та значний рівень ресурсоемності виробництва;
- невідповідність структури національної економіки сучасному технологічному розвитку, недостатня залученість України до глобальних виробничих ланцюгів;
- низький рівень запровадження новітніх технологій виробництва;
- незадовільний технічний стан об'єктів критичної інфраструктури, недостатність інвестицій в її оновлення та розвиток на тлі несанкціонованих втручань в її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючих бойових дій на сході країни, а також тимчасової окупації частини території України;
- висока зношеність основних засобів в основних видах економічної діяльності;
- надмірне проникнення імпорту на внутрішній ринок і витіснення з нього українських виробників;
- втрата потенціалу та невирішеність проблеми імпортозаміщення у високотехнологічних виробництвах, передусім в космічному та авіаційному виробництвах;
- недостатній рівень конкуренції та існування монополій, що формує економіку нерівності;
- погіршення екологічної ситуації та зміна клімату, наслідки яких можуть невдовзі спричинити економічний спад в аграрному секторі та пов'язаних з ним видах переробної промисловості;
- неефективне управління відходами, їх переробленням та утилізацією, повільне впровадження маловідходних технологій;
- відсутність виробництва повного циклу критично важливої для

забезпечення життєдіяльності людини продукції в умовах прояву новітніх тенденцій поширення пандемій, поширення санкційних політик у світі та інших ізоляційних процесів.

Стан зовнішньоекономічної безпеки протягом 2010-2019 років оцінювався як небезпечний (при середньому значенні оцінки стану зовнішньоекономічної безпеки за цей період на рівні 34% від оптимального рівня). Попри відносне поліпшення окремих показників зовнішньоекономічної безпеки у 2019 р. (на 5 в.п. до 41% від оптимального рівня) та першій половині 2020 року (на 5 в.п. до 43%) низька конкурентоспроможність вітчизняного виробництва, значна частка сировини в структурі експорту товарів і попередня зосередженість на ринках пострадянських країн, обумовлювали розбалансування зовнішньоекономічної діяльності в нестабільних умовах розвитку світової економіки, торгівельної війни та збройної агресії з боку Росії.

Основними викликами та загрозами у сфері зовнішньоекономічної безпеки лишаються:

- недостатні темпи диверсифікації торговельних потоків України для забезпечення її міцних конкурентних позицій на світових ринках;
- дисфункціональна структура торговельних потоків із превалюванням у експорті сировини, а в імпорті - високотехнологічної продукції;
- високий рівень імпортозалежності економіки;
- збільшення кількості протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави, зокрема, й щодо українських товарів (високий рівень ставок митних тарифів, інших митних зборів, платежів, а також використання нетарифних бар'єрів - сертифікація, дозволи, ліцензії тощо);
- нерозвиненість зовнішньоторгівельної інфраструктури, недостатній рівень інституційної спроможності для представлення торговельних інтересів України у рамках діяльності міжнародних торговельних організацій, зокрема Світової організації торгівлі;
- існування торгових бар'єрів з боку ЄС, що вимагає якнайшвидшого

перегляду положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

- ризики обмеження експорту у разі введення нових вуглецевих податків для українських товарів.

Стан інвестиційно-інноваційної безпеки за період 2010-2019 роки (із середнім значенням оцінок стану безпеки за цей період на рівні 32% від оптимального) також характеризувався як небезпечний.

За підсумком 2019 року якісних змін у стані інвестиційно-інноваційної безпеки не відбулось. Рівень інвестиційно-інноваційної безпеки у 31% у 2019 році та 29% за підсумком 2020 року свідчить про неможливість забезпечити стале економічне зростання в умовах поточної недостатності та ресурсної орієнтованості інвестицій.

Основними викликами та загрозами у сфері інвестиційно-інноваційної безпеки лишаються:

- відсутність привабливих умов для залучення інвестицій та реінвестування, а також недостатнє інституційне забезпечення цих процесів;

- відсутність механізму оцінки (скринінгу) прямих іноземних інвестицій, які залучаються в об'єкти, що мають стратегічне значення для національної безпеки України;

- недосконалість регіональної інвестиційної політики та цілеспрямованої іміджевої інвестиційної політики, відсутність науково обґрунтованого моніторингу інвестиційного потенціалу України та її регіонів;

- слабо розвинена інноваційна інфраструктура в цілому і, зокрема, для ведення бізнесу та впровадження інновацій суб'єктами малого та середнього підприємництва;

- відсутність сприятливих умов для створення та розвитку технологічних компаній та інноваційних підприємств (стартапів);

- незадовільний стан об'єктів дослідницької інфраструктури;

- недостатній обсяг фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;

- недостатній для забезпечення інтенсивного розвитку економіки у довгостроковому періоді обсяг фінансування основного капіталу;
- відсутність дієвих економічних стимулів, сприятливих умов для інноваційного оновлення виробництва, низький попит на внутрішньому ринку на інноваційну продукцію;
- низький рівень захисту інтелектуальної власності;
- низький захист прав власності;
- корупція.

Стан макроекономічної безпеки протягом 2010-2019 років (при середньому значенні оцінки стану макроекономічної безпеки за цей період на рівні 38% від оптимального рівня) так само характеризувався як небезпечний. Сформовані у попередні періоди макроекономічні диспропорції, зокрема, на ринку праці, продовжували стримувати економічний розвиток країни (як кількісний, так і якісний).

Рівень макроекономічної безпеки за підсумком 2019 року збільшився на 6 в.п. до 45% від оптимального рівня внаслідок реалізації політики, спрямованої на підвищення рівня доходів населення, та реалізації Національним банком політики інфляційного таргетування. Проте за підсумками першого півріччя 2020 року рівень макроекономічної безпеки зменшився на 6 в.п. до 39% проти відповідного періоду 2019 року, що свідчить про збереження значних ризиків дестабілізації макросередовища (див. Табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівень безробіття в Україні в 2020 році

2020	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
I	41830,6	17329,9	15781,3	1548,6	8,9%	349,4
II	41762,1	16992,1	15362,0	1630,1	9,6%	517,7
III	41703,3	16949,8	15306,8	1643,0	9,7%	433,4
IV	41588,4	16917,8	15244,5	1673,3	9,9%	459,2

Примітка: Складено автором за даними Міністерства фінансів України.

Рівень макроекономічної безпеки за підсумком 2019 року збільшився на б.п. до 45% від оптимального рівня внаслідок реалізації політики, спрямованої на підвищення рівня доходів населення, та реалізації Національним банком політики інфляційного таргетування. Проте за підсумками першого півріччя 2020 року рівень макроекономічної безпеки зменшився на 6 в.п. до 39% проти відповідного періоду 2019 року, що свідчить про збереження значних ризиків дестабілізації макросередовища.

Чисельність «економічно активного», «зайнятого» і «безробітного» населення, а також кількість офіційно зареєстрованих безробітних даються в середньому за період (з початку року по кінець кварталу або року).

Основними викликами та загрозами у сфері макроекономічної безпеки лишаються:

- уповільнення розвитку світової економіки в умовах пандемії COVID-19, як наслідок, падіння світових цін на основні вітчизняні експортні товари;
- зниження економічної активності в країні та погіршення настроїв економічних агентів на тлі пандемії COVID-19;
- збереження ризиків посилення інфляційних та курсових коливань на тлі існування монопольних ринків та, відповідно, недостатнього розвитку конкуренції, а також постійної дефіцитності поточного рахунку платіжного балансу та певної невизначеності екзогенних чинників внаслідок пандемії COVID-19;
- низький рівень добробуту населення, який призводить до звуження внутрішнього споживання та заощадження, зростання бідності, зокрема і серед працюючих;
- значні нерівномірності розподілу доходів населення в регіональному розрізі, що провокують надмірну внутрішню трудову міграцію;
- інтенсивні процеси трудової міграції, які обумовлюють вплив кваліфікованих кадрів;

- високий рівень безробіття (порівняно з іншими європейськими країнами) на тлі наявних диспропорцій між попитом та пропозицією робочої сили на ринку, а також високої конкуренції на ринку робочої сили в галузях з високою оплатою праці;

- високий рівень неформальної зайнятості на тлі нижчої порівняно з іншими європейськими країнами заробітної плати, що у подальшому утримуватиме на високому рівні потоки трудової міграції;

- низькі темпи зростання продуктивності праці.

Проведемо економічний аналіз України за 2020 рік. Для цього порівняємо номінальний ВВП – 153 млрд. дол. США та реальний – 131 млрд. дол. США. Різниця між ними – 7,5% (реальна інфляція) ВВП на душу населення – 3 659,8 дол. США. За оцінками Мінфіну реальний ВВП 2020 - 4, 079 трлн грн. темп інфляції у 2019 – 4,1%, порівняно з 2020 – 5,0%.

Дефіцит бюджету у 2019 році складав 72,4 млрд грн, або близько 1,8% ВВП, за 2020 рік - 215,5 млрд грн або близько 5,3% ВВП.

Рівень доходів населення (за перше півріччя 2020 року) – 867,55 млрд грн. Рівень витрат населення на придбання товарів та послуг (за перше півріччя 2020 року)– 88% – 763,7 млрд грн

Рівень витрат населення– податки на доходи та майно (за перше півріччя 2020 року) – 8,1% - 69,9 млрд грн..

Рівень витрат населення на грошові вклади та заощадження (за перше півріччя 2020 року) – 1,7% – 15,05 млрд грн.. Середня з/п 2020 на 31.12.2020 рік – 14179 грн(є різниця по регіонах). Зростання від 2019 року – 32%. Зростають витрати на побутову техніку та предмети домашнього вжитку та на житло і житлово- комунальні послуги.

Залежність України від імпорту первинних енергоресурсів на сьогодні становить приблизно 61%. У структурі споживання первинних енергоресурсів домінує природний газ – приблизно 40%.

Питома вага споживання нафти становить 20%, вугілля – 20%, ядерного палива – майже 15%, на долю відновлюваних джерел залишається 4–5%.

Високий рівень споживання газу (у середньому – удвічі вище, ніж в Європейському Союзі (далі – ЄС)) створює і найбільш серйозні проблеми в енергетичній незалежності України.

Частка імпорту України від світового імпорту – 50 666 млн. дол. США/ 18 875 212 млн. дол. США - 2,6%. Частка експорту України від світового експорту – 46 663 млн. дол. США/ 20 834 690 млн. дол. США - 2,2%

Сальдо експорту-імпорту: за 2020 рік – дефіцит 2,9 млрд. дол. США У 2019 році – дефіцит 4,1 млрд. дол. США.

Чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, на 1 жовтня 2020р. становила 41703,3 тис. осіб. Загальний приріст, скорочення (–) населення –199 089 тис. осіб. Природний приріст, скорочення (–) населення –206 030 тис. осіб. Кількість новонароджених 220 657 тис. осіб. Кількість померлих 426 687 тис. осіб. з них дітей у віці до 1 року 1 488 тис. осіб. Міграційний приріст, скорочення (–) населення 6 941 тис. осіб.

Державний внутрішній борг на 31.12.2020 рік – 1 518 934,8 млн. грн (або 1,518 трлн. грн). Державний зовнішній борг на 31.12.2020 рік - 1 033 000,8 млн. грн. (або 1,033 трлн. грн). Загальний борг на 31.12.2020 - 2 551 935,6 млн. грн. (або 2,551 трлн. грн).

Тіньова економіка в Україні 2020 року склала 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 1 в. п. менше за показник січня-березня 2019 року (метод «витрати населення

– роздрібний товарооборот і послуги»). Рівень тіньової економіки за методом збитковості підприємств у 2020 році склав 38% від обсягу офіційного ВВП. Лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

В цілому за цим сценарієм відбуватиметься відставання розвитку країни як від світового, так і до кризового рівня. Це створюватиме загрозу для збереження або навіть втрачання конкурентних позицій у світовому середовищі й посилення диспропорцій в економіці у напрямку зростання її витратності.

Але Кабінет Міністрів України гідно з постановою від 29.07.2020 р. № 671 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2021-2023 роки» прогнозує наступний сценарій (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2021-2023 роки

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік
	(прогноз)		
Валовий внутрішній продукт			
Номинальний, млрд. гривень	4 505,9	5 089,4	5 689,7
Відсотків до попереднього року	104,6	104,3	104,7
Індекс споживчих цін			
Грудень до грудня попереднього року, відсотків	107,3	106,2	105,3
Рівень безробіття населення у віці 15—70 років за методологією Міжнародної організації праці, відсотків до робочої сили відповідного віку	9,2	8,5	8
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн. доларів США	-10 416	-13 643	-16 996

Джерело: Міністерство економіки України.

Отже, небезпечний та незадовільний рівні основних складових економічної безпеки, що спостерігались протягом останнього десятиліття, обумовлюють необхідність визначення стратегічного курсу проактивної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки.

2.3. Вплив пандемії COVID-19 на безпекове середовище України

На початку XXI століття у світі відбуваються кардинальні трансформації,

що супроводжуються зміною геополітичних конфігурацій. Глобальна фінансово- економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем. Криза виявила глибинні вади глобальної економічної моделі, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового економічного і соціального порядку.

На тлі посилення загроз і зростання нестабільності у світі постають нові виклики міжнародній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній, продовольчій сферах.

Такі загрози, як поширення зброї масового ураження, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, нелегальна міграція, піратство, ескалація міждержавних і громадянських конфліктів, стають дедалі інтенсивнішими, охоплюють нові регіони і держави. Зростають регіональні загрози міжнародній безпеці, які за своїми негативними наслідками можуть мати потенціал глобального впливу.

Спостерігається небезпечна тенденція перегляду національних кордонів поза нормами міжнародного права. Застосування сили і погрози силою повернулися до практики міжнародних відносин, у тому числі в Європі.

Поширення пандемії COVID-19, змусило повністю, або ж частково переформатувати механізми економічної безпеки країн. Особливо негативно ці події відбилися на малорозвинених країнах та країнах, що розвиваються. На фоні постійних трансформаційних процесів досить складним завданням є забезпечення безпечних економічних умов у світі і, зокрема в Україні. Поширення коронавірусу на території України в свою чергу спричинило різке погіршення економічного стану країни та значно пригальмувало розвиток.

В даний час українська економіка переживає черговий етап фінансової кризи, тому питання економічної безпеки держави актуальне як ніколи. Економічна небезпека національної економіки зростає у міру посилення процесів глобалізації. Розвиток економічних систем сприяє зростанню загроз економічній безпеці, а також збільшенню обсягів і різновидів економічних

злочинів.

Також іншим негативним важелем впливу на економічну безпеку України стала анексія АР Крим та збройні операції на сході країни, спровоковані Російською Федерацією.

Окрім глобальних проблем, існують і внутрішньодержавні, такі як тіньова економіка, поширення корупції, зростання бідності населення, соціально-економічний поділ держави та нещодавні події поширення пандемії на території України, які вимагають термінового вирішення.

Після багатьох років політичної та економічної напруженості українська економіка почала стабілізуватися, але спалах COVID-19 змінив цю тенденцію. За даними МВФ, зростання ВВП знизилось до -7,2% у 2020 році (з 3,2% в 2019 році) і, як очікується, зросте до 3% в 2021 році і до 3,2% в 2022 році, в залежності від постковідного відновлення глобальної економіки. Ця діяльність має бути підтримана поживленням зовнішнього і внутрішнього попиту, а також податковими та грошово-кредитними стимулами [38].

До лютого 2020 року українська економіка все ще перебувала в стабільному макроекономічному стані завдяки успішній реалізації програми реформ, зі зменшенням державного боргу, зниженням інфляції і позитивними прогнозами зростання, але спалах пандемії і перестановки в уряді затьмарили перспективи. Зниження номінального ВВП і пов'язані з COVID-19 фіскальні стимули збільшили фіскальний дефіцит, досягнувши -4,5% ВВП в 2020 р (з -1,8% в 2019) і прогнозованого рівня -3,8% ВВП в 2021 р . і -3% ВВП у 2022 р. (МВФ). Державний борг значно збільшився, з 50,1% ВВП в 2019 р. до 65,7% ВВП в 2020 р., і, як очікується, залишиться високим у 2021 р. (64,3% ВВП) і 2022 році (61,8% ВВП) (МВФ) . За перші дев'ять місяців 2020 року гривня втратила -16% проти долара США, але інфляція знизилася до 3,2% у 2020 році (з 7,9% в 2019 році) через зниження цін на енергоносії та продовольство. Очікується, що інфляція знову зросте до 6% в 2021 році і до 5,7% в 2022 році [38].

У червні 2020 року МВФ схвалив пакет підтримки в розмірі 5 мільярдів

доларів США, щоб допомогти Україні впоратися з проблемами, пов'язаними з пандемією COVID-19. Політика в рамках нового механізму зосереджується на чотирьох основних пріоритетах:

- пом'якшення економічних наслідків кризи;
- забезпечення постійної незалежності центрального банку і гнучкого обмінного курсу;
- забезпечення фінансової стабільності при одночасному відшкодуванні витрат, пов'язаних з резолюціями банків;
- просування ключових заходів в галузі управління та боротьби з корупцією з метою збереження і поглиблення недавніх досягнень.

Економічні пріоритети на 2021 рік включають в себе охорону здоров'я, закупівлю вакцин COVID-19, освіту і сільське господарство, підвищення мінімальної заробітної плати, зарплат і пенсій.

Вимірювання та аналіз економічної незахищеності має велике значення в Україні та у країнах, що розвиваються, де системи соціального захисту та інші механізми об'єднання ризиків слабші, а рівень прихованого безробіття вищий. Але хоча рівні економічної безпеки в основному корелюють із національним ВВП на душу населення, вони не є найнижчими в найбільш бідних країнах або найвищими в найбагатших.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, «заморожених» конфліктів біля її кордонів, а також критична зовнішня залежність національної економіки обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики, у «сіру зону безпеки».

Сьогодні нагальними залишаються внутрішні виклики національній безпеці. Консервація неефективної пострадянської суспільної системи, насамперед державної влади, викривлення демократичних процедур, що штучно стримувало процеси кадрового оновлення державних органів, обумовили слабкість, а подекуди і неспроможність держави виконувати її

функції, перш за все у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, зростаючу недовіру до держави з боку суспільства.

Результатом ситуації, що сформувалася в економіці України під тиском як економічних, так і неекономічних чинників, стало критичне зростання рівня загроз економічній безпеці України насамперед за рахунок виникнення низки додаткових, принципово нових для нашої держави викликів.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49). Держава повинна створити умови для ефективної та доступної медичної допомоги для всіх громадян. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» декларує, що одним із векторів такого розвитку є «вектор безпеки». Відповідно до положень Стратегії, особливу увагу слід приділити безпеці життя та здоров'я людини в контексті реалізації «вектора безпеки», що неможливо без ефективної медицини. Стратегія передбачає, що метою державної політики у галузі охорони здоров'я є радикальна, системна реформа, спрямована на створення орієнтованої на пацієнта системи, здатної надати медичну допомогу всім громадянам України на рівні розвинених європейських країн. Забезпечення національної безпеки пов'язане з двома основними проблемами. Перша група проблем - це виявлення низки загроз, які в сукупності становлять загрозу для функціонування суспільства; другий блок проблем - це формування та уможливлення функціонування механізму, що дозволяє мінімізувати негативні наслідки реальних загроз для суспільства, а також забезпечити створення сприятливих умов для всебічного розвитку суспільства та держави. Стратегія національної безпеки України 2020 проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека є найвищими соціальними цінностями в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України є головною метою державної політики національної безпеки. У Законі України «Про національну безпеку України» правова категорія «національна безпека України» наводиться як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних

інтересів України від реальних та потенційних загроз (стаття 1) [9]. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» у ст. 3 категорія «охорона здоров'я» представлена як система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних та психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимально можливої біологічно тривалості життя. У статті 3 цього Закону поняття «здоров'я» розкрито як стан повного фізичного, психічного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад.

Отже, людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека є головною метою державної політики національної безпеки. Забезпечення здоров'я населення як національного інтересу держави здійснюється шляхом реалізації відповідних стратегічних національних пріоритетів держави у сфері охорони здоров'я, до яких експерти ВООЗ зараховують:

- 1) оборонну стратегія держави;
- 2) державну та суспільну безпеку;
- 3) показники економічного розвитку;
- 4) підвищення якості життя громадян;
- 5) розвиток охорони здоров'я, який ґрунтується на інтегрованій взаємодії науки, технологій, освіти й культури;
- б) стратегічну стабільність і стратегічне партнерство держави, які сукупно забезпечують її національну безпеку.

Нагадаємо, що в Стратегії національної безпеки України 2020 р. серед поточних і прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України визначено поширення коронавірусної хвороби. Крім того, поширення COVID-19 в Україні загостило та відкрило системні проблеми у сфері охорони здоров'я, біобезпеки й соціального захисту, недостатню готовність держави до дій у надзвичайних ситуаціях.

У 2020 р. ВООЗ прийняла окремі документи для запобігання поширення COVID-19. Наприклад, у 30 березні 2020 р. прийнята Резолюція ООН «Глобальна солідарність у боротьбі з коронавірусним захворюванням 2019 р.

(COVID-19)», ініціаторами якої виступили Індонезія, Ліхтенштейн, Норвегія, Сінгапур і Швейцарія, а співавторами – 188 держав, у тому числі Україна. 20 квітня 2020 р. затверджено Резолюцію ООН за назвою «Міжнародне співробітництво з метою забезпечення глобального доступу до ліків, вакцин і медичного обладнання для протидії COVID-19», у якій проголошено принцип рівного доступу до лікарських засобів, вакцин, які застосовуються для лікування та профілактики COVID-19, а також медичної продукції.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2020 р. № 211, на території України запроваджено карантин, який пов'язаний із заходами запобігання поширенню COVID-19. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», карантин – це адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб [45]. Порядок установлення карантинних обмежень закріплений ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» і ст. 40 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». Карантин стосовно COVID-19 установлюється та скасовується КМ України. Зазначимо, що термін COVID-19 розшифруються як (Co– означає «согопа», Vi – «virus» – вірус, D – «disease» – хвороба, 19 – рік спалаху). Таке визначення передбачено в державному стандарті медичної допомоги

«Коронавірусна хвороба, затвердженому Наказом МОЗ України «Організація надання медичної допомоги хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19)» від 28.03.2020 № 722. Отже, з початком дії положень Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2020 р. № 211 передбачено втручання держави у права людини. Основними з них є обмеження стосовно:

- 1) права на повагу до приватного життя;
- 2) права на свободу й особисту недоторканність – примусове поміщення громадян в обсервації;
- 3) права громадян на свободу пересування: заборона для певних категорій переміщуватися через державний кордон і контрольні пункти

пропуску, скасування транспортного сполучення;

4) права на свободу мирних зібрань – заборона збиратися більш ніж певна кількість осіб;

5) права на освіту – заборона відвідувати навчальні заклади;

6) обмеження права на свободу релігії – заборона проведення релігійних заходів;

7) права доступу до медичної допомоги – тимчасове припинення проведення планових заходів з госпіталізації та планових операцій, крім термінових і невідкладних.

У Законі України «Про національну безпеку України» поняття «загроза» трактується як «явище, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» (п. 6 ст. 1). Н.О. Рингач пропонує розуміти під «загрозами здоров'я нації» «сукупність умов та факторів, які створюють небезпеку інтересам особистості, суспільства та держави».

Таким чином, загрози національній безпеці, пов'язані з розповсюдженням COVID-19 - це система факторів, умов та факторів, тенденцій, що становлять загрозу інтересам особистості, суспільства та держави. Наукова література в більшості випадків вказує на систему загроз національній безпеці.

Отже, загрози національній безпеці, пов'язані з поширенням COVID-19, – система чинників, умов і факторів, тенденцій, які створюють небезпеку важливим інтересам особистості, суспільства та держави.

У науковій літературі в більшості випадків вказується на систему загроз національній безпеці. Наприклад, В. М. Пашков, досліджуючи вітальну безпеку країни, визначає такі її загрози:

1) недостатній рівень фінансової підтримки галузі охорони здоров'я та пов'язану із цим загрозу втрати наукового, людського та інтелектуального капіталу країни загалом і сфери охорони здоров'я зокрема;

2) занепад виробництва інноваційної продукції й пов'язану із цим загрозу

зростання залежності від імпорту медичних засобів, медичного обладнання та наукоємної продукції;

3) зростання рівня тінізації у сфері охорони здоров'я та пов'язані із цим економічні та фінансові втрати від несплати податків, відсутності реінвестування в діяльність закладів охорони здоров'я та загроза існування проблем на фармацевтичному ринку, пов'язані зі збільшенням обігу фальсифікованих лікарських засобів тощо;

4) низький рівень ефективності державного управління та регулювання у сфері охорони здоров'я.

Г.В. Андрощук до актуальних проблемами поширенням COVID-19 у Європейському Союзі вказує такі чинники:

1) збільшення кількості кібератак проти організацій і приватних осіб як результат зростання кіберзлочинності (поширення різних пакетів шкідливих програм);

2) шахрайство (розвиток схем телефонного шахрайства, шахрайства з поставками спиртовмісних гелів і масок);

3) збільшення продажів контрафактної медичної та санітарно-гігієнічної продукції, а також засобів індивідуального захисту тощо.

Поширення пандемії COVID-19 є актуальною загрозою національної безпеки на трьох рівнях:

1) безпеки особи (особистості);

2) безпеки суспільства ;

3) безпеки держави.

У Законі України «Про національну безпеку України» термін «державна безпека» наведено як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (ст. 1) [9].

Зокрема, безпека особистості є однією з умов безпеки суспільства та держави, що базується на принципі пріоритетності людини, її прав і свобод над

іншими конституційними цінностями в тріаді об'єктів національної безпеки (особистість, суспільство, держава), оскільки саме гарантія реалізації її інтересів має стратегічний характер для національної безпеки держави. Безпека суспільства характеризує стан захищеності інтересів особистості, включеної у відповідні соціальні процеси. Так, ООН розроблена класифікація безпеки суспільства, яка визначає її основні рівні, серед яких:

- 1) економічний;
- 2) продовольчий;
- 3) суспільний;
- 4) політичний;
- 5) екологічний;
- 6) особистої безпеки;
- 7) охорони здоров'я.

Безпека держави характеризує рівень захищеності держави від внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом застосування комплексу політичних, економічних, соціальних, воєнних, інформаційних і правових заходів, які слугують забезпеченню стабільної життєдіяльності суспільства.

Також дослідники виокремлюють поширення злочинності, спричиненої розповсюдженням COVID-19 у різних сферах життя людини та суспільства. Автор наводить такі напрями правопорушень:

1) стрімке збільшення кількості кримінально-карних порушень санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам, а також масовим отруєнням (ст. 325 Кримінального кодексу України);

2) зростання шахрайств та обманів, першочергово зумовлених продажем, а також придбанням медичних засобів або засобів індивідуального захисту та продуктів харчування, а також індивідуальних речей, зокрема продажів у мережі

«Інтернет» ліків для лікування COVID-19;

3) збільшення випадків мародерства й вандалізму через недостатню охорону приміщень;

4) поширення кіберзлочинності, зумовлене шахрайством у вигляді дзвінків і смс-розсилок про фінансові компенсації державою витрачених на лікування коштів або інших виплат, які мають на меті поширення паніки серед населення;

5) збільшення випадків домашнього насильства в усіх можливих його проявах (сексуальне, економічне, психологічне, фізичне).

Ще однією загрозою, пов'язаною із застосуванням карантинних заходів COVID-19, є витік персональних даних громадян, які перебувають на лікуванні, карантині або самоізоляції. Також держава зобов'язана забезпечувати достовірність та оперативність інформування суспільства про COVID-19. Особливо важливим є недопущення поширення неправдивої та некоректної інформації про COVID-19. Однак пандемія COVID-19 в інформаційному просторі України супроводжувалася поширенням фейків, пов'язаних із коронавірусом. З метою нівелювання цих процесів МОЗ України опубліковує інформацію про COVID-19, окрім офіційних сайтах, на спеціально створених каналах, таких як Telegram і Viber. Відмітимо, що ЄС серед заходів запобігання та протидії розповсюдженню поширенню фейків стосовно COVID-19 реалізується План дій проти дезінформації, а також упроваджено Кодекс практики проти дезінформації.

Висновки до розділу 2

У зв'язку з особливостями економічної безпеки в системі національної безпеки України, автор виділяє основні загрози економічній безпеці, на основі яких формуються основні складові економічної безпеки України: макроекономічна, промислова, фінансова, інвестиційна, енергетична, демографічна, соціальна, харчова, наукова. з урахуванням окреслених загроз визначено основні напрямки державної політики у сфері економічної безпеки країни. За нинішніх умов на всі компоненти економічної безпеки впливає

військова безпека нашої країни, тому в подальших дослідженнях важливо розглянути взаємозв'язок економічної безпеки з військовими.

Рівень економічної безпеки визначається станом його найбільш вразливого напрямку, показники якого близькі до критичних значень. І хоча не всі показники є критичними, за допомогою стандартів та аналізу динаміки змін можна зробити висновки щодо загроз розвитку та економічної безпеки. Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини зони АТО звичайно, не було б об'єктивним ігнорувати ці обставини, оскільки вони пов'язані із втратою частини (на думку експертів - 20%) економічного потенціалу, непередбаченими військовими витратами, дестабілізацією соціально-економічної ситуації в країні.

Таким чином, загрози національній безпеці, пов'язані з розповсюдженням COVID-19 - це система факторів, умов та факторів, тенденцій, що становлять загрозу інтересам особистості, суспільства та держави. Наукова література в більшості випадків вказує на систему загроз національній безпеці. Наприклад, В. М. Пашков, вивчаючи безпеку країни, виділяє такі загрози для неї:

- 1) Недостатній рівень фінансової підтримки сектору охорони здоров'я та пов'язана з цим загроза втрати наукового, людського та інтелектуального капіталу країни загалом та сектору охорони здоров'я зокрема;
- 2) Падіння виробництва інноваційної продукції та пов'язана з цим загроза збільшення залежності від імпорту медичних виробів, медичного обладнання та наукомістких виробів;
- 3) Підвищення рівня тінізації в секторі охорони здоров'я та пов'язаних з цим економічних та фінансових втрат від несплати податків, відсутність реінвестицій у діяльність закладів охорони здоров'я та загроза проблем на фармацевтичному ринку, пов'язаних із збільшенням обороту підроблених ліків тощо;
- 4) Низький рівень ефективності державного управління та регулювання у сфері охорони здоров'я.

РОЗДІЛ 3.

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Ключові напрямки впровадження політики розвитку національної безпеки України

Ситуація на сході України внаслідок агресії Російської Федерації та окупації Криму змусила владу звернути увагу на вдосконалення сектору безпеки, хоча це питання викликало багато обговорень та дискусій серед науковців та практиків з часу здобуття Україною незалежності. Незадовільний стан правопорядку в країні, поява реальних загроз суверенітету, зростаю

ча загроза суспільній безпеці, низький рівень соціального забезпечення дозволяє зробити висновок про необхідність розробки та реалізації чітких напрямків державних органів та структур у галузі безпеки та оборони України. Безпека і стабільність держави, як правило, досягається завдяки злагодженій взаємодії всіх суб'єктів державного апарату.

У зв'язку з цим результати міжнародного дослідження реформування сектору безпеки в Україні Олікер О., Лінн Е. Девіс, Кіт Крейн, Ендрю Радін та інші. запропоновані зміни, щоб заповнити існуючі прогалини способами, що відповідають євроатлантичним стандартам та підходам. Ці автори пояснили ролі та обов'язки Президента, Кабінету Міністрів, Міністерства оборони та Генерального штабу; покращення координації та прозорості між міністерствами та відомствами сектору безпеки; реорганізація та розширення прав та можливостей Міністерства оборони. Слід також зазначити, що Ділан Хендріксон Анджей Каркошка ще у 2002 році зазначив, що «міжнародне співтовариство прагне більш комплексно реагувати на жорстокі конфлікти та

виклики безпеці, з якими стикаються держави». Реформа сектору безпеки є частиною спроби розробити більш послідовну основу для зменшення ризику того, що слабкість або провал держави призведе до безладу та насильства. Реформа сектору безпеки має на меті допомогти державам підвищити безпеку своїх громадян.

Виходячи з цього доцільно виділити такі основні типи безпеки, як внутрішня та зовнішня безпека держави, які включають такі складові, як економічна, соціальна, екологічна, політична та інформаційна безпека, що є метою статті. Внутрішня та зовнішня безпека можуть поєднуватися з концепцією національної безпеки. Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає національну безпеку як захист важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, що забезпечує стійкий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію реального та потенційного загрози національним інтересам у правоохоронних органах з корупцією, прикордонною діяльністю та обороною, міграційною політикою, охорона здоров'я, захист екології та навколишнього середовища та інші сфери державного управління у разі негативних тенденцій створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Суб'єктами національної безпеки є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, сформовані відповідно до законів України; органи та підрозділи цивільного захисту; громадяни України єдність громадян [1].

Основна роль у забезпеченні безпеки в країні та ефективному функціонуванні сектору безпеки належить Президентові України, як главі

держави, Верховній Раді України та уряду, оскільки вони визначають та реалізують державну політику у цій сфері. Їх провідна роль у відносинах з іншими органами та структурами сектору безпеки повинна полягати у забезпеченні ефективних та дієвих нормативних актів, прийнятті законів та нормативних актів, контролі за діяльністю органів та структур, що забезпечують безпеку в державі, сприянні належній матеріально-технічній базі державних органів тощо.

25 березня 2021 року № 121/2021 Указом Президента України введено в дію «Стратегію воєнної безпеки України». Воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей.

Всеохоплююча оборона України — це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у:

- превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі;
- використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо);
- застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів норм міжнародного права.

Головною метою Стратегії воєнної безпеки України (далі — Стратегія) є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає

активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Стимування в контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність сил оборони України, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії проти України, нарощування здатності системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та

підтримання здатності завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України.

Стійкість у ході всеохоплюючої оборони України досягається здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння в наданні відсічі і стимування збройної агресії проти України, підтриманням здатності до здійснення стратегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, ведення операцій (бойових, спеціальних, стабілізаційних дій), налагодженням надійних каналів комунікації з населенням та підтриманням його життєдіяльності.

Взаємодія в процесі всеохоплюючої оборони України вимагає координації заходів, що здійснюються в державі під час підготовки до збройного захисту та захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту проти України, під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, із заходами, що вживаються для підтримки України інституціями Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та їх державами-членами, іншими державами та міжнародними організаціями.

Всеохоплююча оборона України не має на меті досягнення воєнного паритету з Російською Федерацією, що призвело б до надмірної мілітаризації держави та відповідно виснаження національної економіки, а передбачає підтримання певного балансу та синергії воєнних і невоєнних засобів для

забезпечення воєнної безпеки України, зокрема:

- координацію здатності Збройних Сил України, інших складових сил оборони з можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України, узгодження їх розвитку з розвитком оборонної промисловості та політико-дипломатичними заходами;
- гармонійний розвиток всіх складових військового резерву людських ресурсів з поєднанням можливостей оперативного і мобілізаційного резерву, до яких зараховано резервістів і військовозобов'язаних, та громадян, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки і оборони та входять до громадського резерву;
- розвиток здатності сил територіальної оборони Збройних Сил України таруху опору за підтримки громадянського суспільства;
- використання новітніх високотехнологічних і високоефективних засобів ведення збройної боротьби.

Підготовка та ведення всеохоплюючої оборони України здійснюватимуться в умовах:

- достатньо високого рівня правової та політичної культури українського суспільства, доброчесності, нетерпимості до корупції та патріотизму громадян України, якісної освіти та громадянської відповідальності, що сприяє професіоналізації Збройних Сил України та інших складових сил оборони;
- набутого Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони досвіду ведення бойових дій, цивільно-військового співробітництва та взаємодії з волонтерським рухом;
- системного розвитку сил оборони, створення системи об'єднаного керівництва підготовкою та веденням всеохоплюючої оборони України на засадах євроатлантичних принципів і стандартів;
- удосконалення планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечення практичної спрямованості оборонного планування та його узгодження з бюджетним плануванням в Україні й процесом оборонного

планування в НАТО;

- розвитку здатності сил оборони, насамперед шляхом укомплектування їх професійним особовим складом, розвитку служби в резерві, забезпечення сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, необхідною військовою інфраструктурою та достатніми запасами матеріальних засобів;

- оновлення та розвитку виробничих потужностей підприємств оборонної промисловості, залучення інвестицій і використання значного науково-технічного потенціалу для власного та спільного з іноземними партнерами розроблення і виробництва сучасних озброєнь для оснащення сил оборони;

- прискорення оборонної реформи на основі євроатлантичних принципів і стандартів, що разом із збільшенням підтримки суспільством євроатлантичних прагнень держави забезпечить у перспективі набуття членства в Європейському Союзі та НАТО, а також забезпечення належного рівня воєнної безпеки України.

Під час формування та реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва враховуються такі обмеження:

- дотримання принципу оборонної достатності, що передбачає фінансування та підтримання оборонного потенціалу держави на рівні, достатньому для надання відсічі і стримування збройної агресії проти України, з урахуванням поточного стану і перспектив розвитку безпекового середовища у світі та регіоні довкола України;

- зобов'язання України щодо дотримання без'ядерного статусу та відмова самостійно або в кооперації з іншими державами розробляти ядерну зброю, а також зберігати її на власній території;

- обмежені можливості національної економіки та дефіцит фінансових ресурсів, що ускладнюють переозброєння сил оборони із заміною озброєння, військової та спеціальної техніки радянського виробництва, які в найближчій перспективі вичерпають свій ресурс;

– концентрація населення в містах, велика кількість потенційно небезпечних промислових об'єктів та значні площі забруднених вибухонебезпечними предметами територій у районах здійснення заходів із забезпечення заходів національної безпеки і оборони, надання відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України у Донецькій та Луганській областях, що може призвести до значних людських втрат і надзвичайних ситуацій у разі повномасштабної війни;

– протиправні дії Російської Федерації в акваторіях Азовського і Чорного морів, що перешкоджають судноплавству та вимагають застосування Україною комплексу непрямих дій, перегляду двосторонніх угод та наявних форматів співпраці, які використовуються Російською Федерацією з метою завдання шкоди національним інтересам України;

– наявність неконтрольованих ділянок державного кордону України з Російською Федерацією, які використовуються останньою для постачання на тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей озброєння, військової та спеціальної техніки, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів приховано або під виглядом надання гуманітарної допомоги.

Збройна агресія Російської Федерації, тимчасова окупація територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, що відволікають ресурси, необхідні для прискорення соціально-економічного розвитку України, обмежують спроможності її сил безпеки і оборони та ускладнюють набуття Україною членства в НАТО.

Досягнення цілей державної політики у війсьній сфері, сфері оборони і військового будівництва з урахуванням умов та обмежень здійснюватиметься шляхом формування та реалізації:

– ефективної воєнної політики, стратегічного, зокрема оборонного, планування та планування оборони України, що ґрунтуються на євроатлантичних принципах, засадах демократичного цивільного контролю над силами оборони, стратегічних комунікаціях та інформаційній політиці у війсьній сфері, сфері оборони і військового будівництва, європейській та

євроатлантичній інтеграції України;

– оновленої військової кадрової політики, спрямованої на укомплектування Збройних Сил України, інших складових сил оборони вмотивованим, професійним, всебічно забезпеченим і підготовленим особовим складом, підготовки військово-навченого резерву людських ресурсів із максимально можливим залученням громадян України до всеохоплюючої оборони України, зменшення ризиків корупції в силах оборони;

– дієвої військово-технічної політики, яка забезпечить оснащення Збройних Сил України, інших складових сил оборони сучасним, побудованим за новітніми технологіями (зокрема вітчизняного виробництва) озброєнням, військовою та спеціальною технікою, космічною технікою військового (подвійного) призначення, необхідними ракетами і боєприпасами, сприятиме розвитку національного оборонно-промислового комплексу;

– прозорих і ефективних оборонних закупівель, що забезпечать підтримання існуючих та довгострокових інвестицій у розвиток майбутньої військової інфраструктури, повне задоволення потреб у поточному забезпеченні Збройних Сил України, інших складових сил оборони та створення необхідних для виконання покладених завдань запасів матеріальних засобів;

– спільної підготовки Збройних Сил України та інших складових сил оборони, забезпечення їх постійної готовності та застосування відповідно до об'єднаної оперативної концепції з урахуванням підготовки до ведення всеохоплюючої оборони України, оновлених систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, територіальної оборони України, оперативного обладнання території держави, організації руху опору, співробітництва зі збройними силами держав — членів НАТО.

Отже, всеохоплююча оборона України з комплексним використанням усього потенціалу держави і суспільства для реалізації суверенного права України на самооборону, впровадженням сучасних форм і способів застосування сил оборони, організацією територіальної оборони України та

руху опору, стримуванням агресора, підтриманням стійкості та забезпеченням взаємодії в ході підготовки до всеохоплюючої оборони України, відсічі і стримування збройної агресії проти України, ліквідації збройного конфлікту та під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, а також координація заходів оборони України з міжнародними партнерами є найбільш раціональним підходом, який забезпечить воєнну безпеку України, створить сприятливі умови для відновлення її територіальної цілісності та допоможе досягти більш безпечного майбутнього.

3.2. Система розвитку політики держави для врегулювання та ефективності системи економічної безпеки України

Правильна організація економічної безпеки України вимагає підвищення ефективності державної політики для її забезпечення. Він полягає у створенні прийнятних умов для життя та розвитку особистості, соціально-економічної стабільності суспільства та збереженні цілісності держави, успішному протистоянні впливу внутрішніх і зовнішніх загрози на основі достатнього забезпечення необхідними ресурсами. Завданням державної політики у цій сфері є створення умов для економічного зростання виробництва, високої конкурентоспроможності виробленої продукції, а також підтримки науково-технічного потенціалу, запобігання зниженню рівня життя населення до пирогових цінностей, збереженню соціальної та економічної стабільності в суспільстві.

Сприяння економічному розвитку держави та формуванню ефективної системи національної стабільності економіки та її економічна безпека повинні враховувати державну політику довгострокових інтересів країни та відповідні політичні, економічні та соціальні умови та фактори.

Безпека України потребує вдосконалення державної політики, спрямованої

на управління економікою. Це вимагає, перш за все, чіткого визначення завдань національного, регіонального та місцевого рівнів та відповідного розмежування державного управління між виконавчими органами суб'єктів, за умови єдності виконавчої системи. Для підтримання економічної безпеки необхідно активізувати дії у всіх сферах економічних реформ, включаючи:

- створення регуляторного простору, нових інститутів управління та здійснення інституційних перетворень;
- розробка механізму вирішення суперечок та конфліктних ситуацій, що виникають у сфері економічних відносин;
- гармонійний розвиток економічних та політичних відносин із країнами ближнього та далекого зарубіжжя з урахуванням взаємних інтересів та забезпечення економічної безпеки України;
- зміцнення державної влади, підвищення довіри до її інститутів, а також вдосконалення шляхів реалізації сучасної економічної політики.

Одним із пріоритетних інструментів підтримки та гарантування економічної безпеки держави сьогодні має бути збалансована фінансово-економічна політика, особливості реалізації якої залежать від якісних змін показників безпеки України щодо міжнародних вимог.

Принципом є розширення міжнародного співробітництва України з метою підвищення рівня інновацій на основі випереджаючого залучення іноземного технологічного та інноваційного капіталу [11].

Зокрема, європейський вибір України зумовив необхідність формування та реалізації державної політики на основі нових цілей, пріоритетів та принципів. Дослідження державної політики з економічної безпеки України показало, що оскільки економічна безпека є матеріальною основою для всіх інших складових національної безпеки, вона вимагає досконалої нормативної бази, яка б ефективно та належним чином регулювала взаємовідносини між усіма суб'єктами національної економічної безпеки, визначала їх права, обов'язки та відповідальність. Зокрема, доцільно розробити Закон «Про економічну безпеку України», а також Концепція законодавства у галузі економічної безпеки та

відповідна Програма підготовки нормативно-правових актів, пов'язаних з економічною безпекою, що дозволить уникнути хаосу та непослідовності у цьому випадку [7].

Доцільно провести наукову експертизу всіх раніше виданих нормативних актів на відповідність вимогам економічної безпеки. І у разі виникнення будь-яких розбіжностей, а також порушень законодавства, суперечностей, необхідно розробити пропозиції щодо скасування цих актів або внесення до них відповідних змін. Також, важливо провести наукову експертизу всіх нормативно-правових актів, що розробляються. Це, без сумніву, забезпечить якість, обґрунтованість, послідовність, своєчасне прийняття, виявлення позитивних та негативних наслідків таких актів, визначення їх місця в системі чинного законодавства, що регулює економічну безпеку держави. Враховуючи актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки України, доцільно проаналізувати досвід провідних країн державного регулювання з метою виявлення переваг та недоліків у цій галузі. Слід зазначити, що процес реформування вітчизняної економіки неможливий без урахування досвіду інших країн, переваг кожної моделі економічного розвитку та економічної безпеки, використання гнучких підходів до ефективної економічної політики.

Сьогодні, коли соціально-економічні пріоритети соціального розвитку були переоцінені, коли на економічну ситуацію в країні впливають не лише структури державної влади, а також суб'єктивно об'єктивними внутрішніми та зовнішніми обставинами використання цього досвіду стає пріоритетом.

Розвинені країни несуть відповідальність за технологічний, економічний та соціальний розвиток, формування сучасних економічних систем, за координацію ринкових та неринкових механізмів, за раціональні пропорції та взаємозв'язок між централізованою державою та ринковим регулюванням, за координацію економічних процесів на макрорівня, підтримуючи оптимальні структурні пропорції.

Найбільш актуальним для України сьогодні є впровадження досвіду державної політики Європейського Союзу. Державна політика Європейського

Союзу - це широкий спектр інструментів державного регулювання, застосування яких забезпечує оптимізацію структури економіки, активний розвиток та підвищення конкурентоспроможності певного сектору чи галузі економічної системи, механізми забезпечення економічної безпеки. Впровадження цього типу економічної політики полягає у створенні програми розвитку набору галузей або галузей, вибіркового та функціональних стимулів, які в певних пропорціях повинні оптимізувати економічний розвиток. Система інструментів цієї політики на європейському рівні представлена такими основними видами: фінансові інструменти; інформаційні засоби; інституційні інструменти. Відповідно до європейської моделі, ці інструменти повинні складатися з грантових механізмів, спрямованих на реалізацію механізмів фінансового стимулювання, джерела яких накопичуються у відповідних розділах бюджету ЄС. На сучасному етапі в Україні розпочато транзитну лінію фінансового стимулювання економічного розвитку із застосуванням структурних фондів ЄС через національний бюджетний механізм.

Спираючись на досвід європейських країн, зокрема нових держав-членів Європейського Союзу, Україна зможе сформувати нову ідеологію безпеки, стрижнем якої є досягнення стійкого економічного розвитку шляхом виконання певних завдань та отримання конкретних результатів на основі ефективного використання ресурсів та дотримання законодавства. нормативні документи. Досвід країн Європейського Союзу свідчить, що забезпечення економічної безпеки державивідіграє вирішальну роль у забезпеченні державою місця серед інших країн, яке відповідало б її геостратегічному значенню та потенціалу. Кінцевою метою забезпечення економічної безпеки в ЄС є формування цілком інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя у всіх державах-членах.

Поняття економічної безпеки в Іспанії розглядається здебільшого в контексті економічної безпеки всього Європейського Союзу. Проте в країні створена ефективна система забезпечення національних інтересів в економіці, яка базується на:

- гнучкій законодавчій базі;

- чіткий розподіл компетенції міністерств, відомств та організацій щодо реалізації нормативних актів, що стосуються економічного розвитку;
- наявність на кожному етапі розробки законодавчо затвердженої програми економічних пріоритетів, яка в принципі повинна виключати можливість цільових пільг;
- наявність спеціальних служб державного контролю;
- визначення пріоритетних галузей національної промисловості;
- регламентація процедури стимулювання інвестицій;
- валютний контроль;
- ретельно розроблене законодавство про акціонерні товариства.

Серед політичних документів Італії щодо економічної безпеки - Біла книга про оборону та Стратегічна концепція начальника оборони (Нота Аггіунтіва), які розкривають національну безпеку не лише як традиційну концепцію оборони, а й захищають національні інтереси країни в економічній, соціальній та фінансовій сфері.

Досвід Польщі у розробці керівних принципів стратегічного рівня управління у сфері економічної безпеки також є актуальним для України, незважаючи на те, що вона не є членом G7.

Відповідно до скандинавської моделі економічної безпеки держави як соціально-економічної системи, пріоритет надається забезпеченню соціальної складової безпеки та суттєвої ролі держави шляхом активного використання соціальної підтримки, захисту, соціальних виплат, створення робочих місць, збільшення доходів та покращення якості життя. Це характерно для таких країн, як Швеція, Норвегія, Данія. Заслуговує на увагу шведська модель економічної безпеки, яка характеризується поєднанням належного управління, політичної стабільності, стійкого економічного зростання, високого рівня соціального захисту та гідного рівня добробуту. За обсягом виробництва Швеція випереджає більшість країн ЄС, її ВВП на душу населення майже на 48% перевищує відповідний середній показник по ЄС [29].

Значна роль державної політики у підтримці інновацій, яка в європейських

країнах виходить за межі національних кордонів і дедалі більше стає прерогативою ЄС, який використовує кілька інструментів інноваційної політики та інвестицій для фінансування інновацій. Серед таких інструментів: створення адаптивної інфраструктури для розвитку інновацій; пряме державне фінансування; податкові та податкові пільги; система державних гарантій; спеціальні схеми підтримки фінансування ризиків.

Загалом, використання європейського досвіду повинно забезпечити Україні вигоди у формуванні власної політики економічної безпеки та уникнути помилок у побудові власної моделі економічного розвитку, яка базується на структурній перебудові та модернізації економіки. Особливої уваги заслуговує досвід вирішення проблем економічної безпеки, накопичений у США, де багаторічний процес пошуку шляхів реалізації національних інтересів в економічній сфері створив ефективну систему економічної безпеки.

В результаті державної політики багатьох зарубіжних країн, структура їх економік адаптується до потреб зовнішнього та внутрішнього ринків, вдосконалюється комплексний підхід до забезпечення економічної безпеки. Саме тому вивчення європейського досвіду реалізації державної політики економічного розвитку стає особливо актуальним. Доцільно запровадити їхню практику визначення основних принципів формування та реалізації державної політики, яка спрямована на забезпечення економічного розвитку в контексті інтеграційних процесів у світі.

Як показує світовий досвід, найбільший ефект з урахуванням національної специфіки України може дати поєднання централізованого та децентралізованого підходів до економічного становлення та економічної безпеки, а саме:

- об'єктом безпосереднього впливу на забезпечення економічної безпеки як на національному, так і на регіональному рівнях повинна бути людина з її потенційними та соціально-економічними потребами;
- співвідношення саморегулювання та державного впливу повинно базуватися на децентралізації та державній підтримці депресивних регіонів;

- інноваційне та інвестиційне економічне зростання національної та регіональної економік;
- інструментами регіонального управління повинні бути державна концепція, регіональні стратегії та програми розвитку.

Економічна безпека повинна базуватися на загальнодержавному комплексі заходів, спрямованих на сталий розвиток та вдосконалення економіки країни. Обов'язковим є наявність концептуального документа, що визначає принципи національної, включаючи економічну безпеку.

Досягнення стратегічних цілей дасть змогу забезпечити побудову інклюзивного суспільства всебічно розвинутих, освічених, здорових та захищених громадян з високим рівнем добробуту завдяки:

- реалізації рівних прав та можливостей, інклюзії та безбар'єрності, розвитку свого таланту, здобуття освіти і розширених можливостей для працевлаштування протягом життя;
- підвищенню рівня здоров'я та тривалості життя населення;
- покращеній системі соціального захисту та підтримки вразливих верств населення;
- забезпеченню сприятливих умов для створення і споживання культурного продукту, реалізації культурного потенціалу, збереження культурної спадщини та її сталому використанню;
- забезпеченню кращої якості та безпеки навколишнього природного середовища;
- популяризації занять фізичною культурою і спортом.

Отже, детальний аналіз світового та європейського досвіду формування економічної безпеки однозначно вказує на необхідність вдосконалення вітчизняного концептуального та стратегічного механізму економічної безпеки України. Розглянуті моделі економічної безпеки можуть бути ефективним практичним прикладом формування нової ідеології безпеки в Україні, заснованої на розвитку економіки та територій, захисті від зовнішніх та внутрішніх загроз, ефективному використанні національних ресурсів та

соціально-економічні потреби. Вивчення та узагальнення досвіду провідних країн світу щодо реалізації державної політики щодо забезпечення економічної безпеки країни, особливостей формування нормативної бази для її регулювання.

3.3. Можливі шляхи боротьби з сучасними викликами національним інтересам України

Основне завдання зовнішньої політики України в сучасних умовах - захист її суверенітету. Будь-яке нарощування військової потужності і безпеки в Україні направлено тільки на досягнення цієї мети і не представляє ніякої загрози для сусідніх країн і всього регіону. В умовах слабкості міжнародних інститутів і порушення правових гарантій безпеки України залишає за собою право самостійно визначати пріоритети і вибирати спосіб реалізації стратегії підвищення безпеки.

Віддаючи перевагу мирним засобам вирішення конфліктів, Україна приділятиме належну увагу посиленню власного силового потенціалу. Виходячи з принципів неподільності глобальної безпеки і виключно вирішальну роль колективних зусиль у сфері забезпечення безпеки, Україна поглиблюватиме своє примирення і співпрацю з НАТО, прагнучи до повноправного членства; розвиватиме співпрацю в сфері безпеки з США, ЄС, Великобританією, країнами Центрально-Східної та Північної Європи.

Важливим напрямком є діяльність України в міжнародних організаціях, як універсальних, так і регіональних. Ефективність міжнародних організацій сьогодні знижена. Однак ці міжнародні інститути залишаються важливими платформами для діалогу і багатосторонності в дії, що має вирішальне значення для підтримки миру. Неухильно дотримуючись норм міжнародного права і взяті на себе зобов'язання, Україна зберегла свою легітимність і моральний авторитет в міжнародних організаціях і тепер може використовувати цей

інституційний ресурс для впливу на міжнародній арені. Україна буде прагнути до посилення інституційного потенціалу міжнародних універсальних організацій і буде максимально використовувати можливості регіональних організацій. Інформаційна політика стає важливим знаком захисту суверенітету.

Він повинен бути спрямований проти дестабілізує пропаганди, кіберзагроз та дезінформації. Окупація Криму Російською Федерацією зробила відновлення територіальної цілісності України одним з ключових пріоритетів. Досягнення цієї мети забезпечить не тільки надійну національну безпеку України, але і стабільність в Європі і в усьому світі. Спробою незаконної анексії Криму Росія порушила основи безпеки і міжнародного права, зокрема, принцип незастосування сили, норми Статуту ООН, Декларацію про принципи міжнародного права 1997 року, Будапештський меморандум 1994 і ряд інших договорів. Ці дії завдали шкоди основам міжнародної безпеки. Для його відновлення Україна розглядає відновлення власної територіальної цілісності як єдиний шлях.

Україна розглядає шкалу регіональної безпеки як вирішальну. Україна є регіональною державою і вважає збереження такого статусу однією з ключових цілей своєї регіональної політики. Процеси європейської євроатлантичної інтеграції як основні пріоритети зовнішньої політики України визначатимуть пріоритети регіональної політики України. Україна підтримує оновлення політики ЄС «Східне партнерство», яка повинна відігравати важливу роль в забезпеченні безпеки регіонів Східної Європи і Чорного моря. Оновлене Східне партнерство повинно бути зосереджено на створенні стійких демократичних інститутів в державах-партнерах і на форматах співпраці в області безпеки з метою запобігання і протидії спільним загрозам, як традиційним, так і новим типам загроз. Двосторонні відносини з сусідами України, які є членами ЄС і НАТО, є важливим аспектом регіональної політики. Ці відносини стосуються питань розвитку регіонального простору на Сході Європи, визначають рамки регіональної структури. В рамках цього комплексу регіональної політики

України буде прагнути до повноцінної участі в інтеграційному полі. Загальні інтереси в сфері економіки і безпеки змушують шукати нові формати регіональної взаємодії. Україна зацікавлена в максимально всебічному і тісному регіональному співробітництві, яке могло б об'єднати держави від Балтійського до Чорного моря і ґрунтувалося б на європейських цінностях.

При цьому Україна виходить з того, що взаємна вигода, рівні права і взаємна повага є основою для розвитку такого співробітництва. Співпраця в галузі регіональної безпеки, безумовно, становить інтерес для України. Для нас важливі багатосторонні ініціативи з регіональної безпеки, зокрема, як спосіб формування єдиного простору безпеки, в якому Україна буде розглядатися як невід'ємна частина регіональної безпеки і інструмент для формування загальної регіональної ідентичності.

Традиційно НАТО відіграє важливу роль в забезпеченні балансу регіональної безпеки. Україна буде підтримувати і розвивати регіональні ініціативи та проекти НАТО і сприятиме посиленню регіональної присутності Північноатлантичного Альянсу. Загрозою безпеки Чорноморського регіону є посилення російської військової присутності в Чорному морі і милітаризація Кримського півострова. Збереження Чорного моря вільним для міжнародного судноплавства є спільним інтересом і метою всіх чорноморських країн, включно з Україною.

В економічному плані Україна буде максимально розвивати тісні і взаємовигідні відносини з чорноморськими державами, прагнучи до розвитку торговельних режимів в Чорноморському регіоні на основі економічної асоціації чорноморських країн з Європейським Союзом. Політика Російської Федерації, спрямована на посилення панування в сусідніх країнах військовими і невійськовими засобами, зокрема, шляхом створення і підтримки заморожених або гарячих конфліктів на територіях сусідніх держав і за допомогою пропаганди, дестабілізує регіон.

В таких умовах неможливо повністю розкрити потенціал регіонального та міжрегіонального співробітництва. Припинення цих конфліктів і відновлення

територіальної цілісності всіх держав Східної Європи і Чорноморського регіону є спільним інтересом і пріоритетною метою регіонального співробітництва. Важливим елементом комплексу регіональної політики України має стати розвиток економічних потоків, в тому числі виробнича кооперація, підтримка і розширення ринків збуту української продукції, що дозволить Україні зберегти важливі елементи традиційного регіонального співробітництва в умовах розірваних стосунків з Росією. Росія. Багатосторонні економічні та інфраструктурні проекти повинні стати важливою частиною української регіональної політики.

Ефективні транзитні коридори по території нашої держави (від Балтійського моря до Чорного моря, від ЄС до Північного Кавказу і Середньої Азії) є важливими драйверами економічного зростання і інструментами практичної інтеграції України в простір інтересів західноєвропейських держав і Європейського Союзу. Багатосторонні економічні проекти з країнами Центральної Євразії (Білорусь, Молдова, країни Кавказу, Казахстан і Туркменістан) також дозволять зберегти потенціал регіональної політики України в Центральній Євразії. Регіональна політика України - універсальний інструмент зовнішньої політики держави: основними критеріями ефективності цієї політики повинні бути не формалізовані ініціативи і проекти, а рівень реалізації ключових цілей зовнішньої політики на регіональному рівні та в Росії регіональна середу.

Зовнішня політика вимагає цілісного реалістичного бачення і стратегічного підходу. Світ навколо України стрімко змінюється. Під загрозою міжнародна безпека, зросло значення військової сили, знизилася стабілізуючий вплив цінностей і норм.

Безпека стає ключовим пріоритетом зовнішньої політики держави. У міру зростання ролі і частки збройних сил поняття безпеки повернеться до свого основного і фізичному значенню. Захист суверенітету, відновлення територіальної цілісності, створення ефективних державних інститутів і впровадження ефективної демократії - ось ключові національні інтереси

України на найближчі роки. Зовнішня політика, спрямована на захист суверенітету, буде орієнтована на нейтралізацію основних загроз проти нього: інституційної слабкості і російської агресії. Через цю призму розумно розглядати множинність двосторонніх і багатосторонніх відносин України, а також її стратегічні орієнтири: членство в НАТО і ЄС.

Втрата частини території неминуче знизить гнучкість нашої зовнішньої політики, стане ядром кристалізації її різних проявів та ініціатив. В умовах наростання кризових проявів в системі міжнародної безпеки, нам потрібно зберегти якомога більше свободи вибору союзників і зобов'язань. Цей вибір повинен бути прагматичним, відповідальним і сприяти узгодженості зовнішньої політики. Розумно встановити проєвропейську зовнішню політику. Змістом такої зовнішньої політики могло б стати максимально повне і функціональне співробітництво з Європейським Союзом, засноване на принципах прогресивної конвергенції. Обачна, прагматична і взаємовигідна європейська політика буде більш корисною, викличе більшу довіру і, в кінцевому підсумку, швидше приведе нас до Європи. Через призму безпеки і підтримання держави також розумно розглядати наше партнерство з НАТО.

Членство в Альянсі було б для нас ідеальним інструментом. Має сенс вибудовувати таке партнерство з НАТО, яке враховувало б спільне бачення і цілі, адекватна оцінка різниці в сприйнятті ризиків і загроз. Подібний підхід повинен формувати систему двосторонніх відносин України. Структурні зміни в світовій політиці вплинуть не тільки на нас. Інші держави також адаптують свою поведінку до нової реальності, і ми повинні пам'ятати про це. Відносини з партнерами краще будувати на основі спільних інтересів. Окремо складне питання – стратегічне бачення відносин з Росією. Нам також потрібно буде звикнути до того, що нейтралізація цієї загрози вимагає всебічного вміння управляти асиметричною взаємозалежністю, вирішувати складні конфлікти, шукати болючі компроміси або складні рішення за принципом «все або нічого» [29].

Отже, структурні зміни в світовій політиці вплинуть не тільки на нас. Інші

держави також адаптують свою поведінку до нової реальності, і ми повинні пам'ятати про це. Відносини з партнерами краще будувати на основі спільних інтересів.

Висновки до розділу 3

Рівень злочинності в ній пропорційно відображає ефективність змін у законодавстві правоохоронної системи, а також є наслідком змін у практиці діяльності правоохоронних органів. Висновки Пропонується визначити наступні основні напрями державної діяльності у забезпеченні безпеки та оборони України:

- вдосконалення законодавства, включаючи гармонізацію правових норм, усунення колізій та неоднозначне тлумачення нормативно-правових актів;
- взаємодія із зарубіжними країнами щодо обміну досвідом, економічного та політичного співробітництва;
- розвиток інформаційних технологій для усунення загроз інформаційній безпеці України та запобігання їх виникненню;
- боротьба з корупцією;
- посилення обороноздатності держави;
- запобігання загрозам безпеці та обороні держави, де пріоритетом є підвищення соціального забезпечення, економічного зростання, фінансової та політичної стабільності в державі тощо.

Необхідність гармонізації діяльності всіх державних органів та структур та подолання внутрішніх проблем залишається актуальною, а саме:

- економічне та політичне співробітництво;
- розвиток інформаційних технологій для усунення загроз інформаційній безпеці України та запобігання їх виникненню;
- боротьба з корупцією;
- посилення обороноздатності держави;
- запобігання загрозам безпеці та обороні держави, де пріоритетом є підвищення соціального забезпечення, економічного зростання, фінансової та

політичної стабільності в державі тощо.

Найбільш актуальним для України сьогодні є впровадження досвіду державної політики Європейського Союзу. Державна політика Європейського Союзу - це широкий спектр інструментів державного регулювання, застосування яких забезпечує оптимізацію структури економіки, активний розвиток та підвищення конкурентоспроможності певного сектору чи галузі економічної системи, механізми забезпечення економічної безпеки. Впровадження цього типу економічної політики полягає у створенні програми розвитку набору галузей або галузей, вибіркового та функціональних стимулів, які в певних пропорціях повинні оптимізувати економічний розвиток. Система інструментів цієї політики на європейському рівні представлена такими основними видами:

- фінансові інструменти;
- інформаційні засоби;
- інституційні інструменти.

Відповідно до європейської моделі, ці інструменти повинні складатися з грантових механізмів, спрямованих на реалізацію механізмів фінансового стимулювання, джерела яких накопичуються у відповідних розділах бюджету ЄС. На сучасному етапі в Україні розпочато транзитну лінію фінансового стимулювання економічного розвитку із застосуванням структурних фондів ЄС через національний бюджетний механізм.

Шукати болючі компроміси або складні рішення за принципом «все або нічого». Окремо складне питання - стратегічне бачення відносин з Росією. Нам також потрібно буде звикнути до того, що нейтралізація цієї загрози вимагає

всебічного вміння управляти асиметричною взаємозалежністю, вирішувати складні конфлікти, шукати болючі компроміси або складні рішення.

ВИСНОВКИ

Економічна безпека держави як економічна категорія - це сукупність відносин та пов'язаних із ними заходів щодо забезпечення здійснення економічного суверенітету, економічного зростання, добробуту за наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності.

Економічна безпека повинна забезпечуватися, насамперед, ефективністю економіки регіону, розширенням повноважень місцевого самоврядування, певною економічною автономією при оперативному прийнятті обґрунтованих управлінських рішень у певних районах країни. Нова регіональна політика повинна забезпечити розширення економічних можливостей та відповідальності регіональних органів влади шляхом глибокої трансформації форм та методів управління.

Беручи до уваги наведені вище розрахунки, підсумовуємо, що безпека у функціональному та системному розумінні - це простір відповідальності держави. Саме тому семантичний простір державно-адміністративного змісту поняття

«загроза фінансовій безпеці» розкривається шляхом визначення загрози як інституту, що втілює причину діяльності держави щодо забезпечення фінансової безпеки. В рамках інституційного підходу загрозою для фінансової безпеки є ймовірність негативних дій на фактори безпеки, а потім і на об'єкти фінансової безпеки: фінансові інтереси держави в цілому та учасників фінансового ринку, бізнесу, громадян.

Встановлено, що в офіційному дискурсі державного управління загроза фінансовій безпеці класифікується лише за критерієм джерела загрози - внутрішні та зовнішні загрози. У науковому дискурсі загрози фінансовій безпеці класифікуються за низкою критеріїв, а саме: за сферами впливу на фінансову діяльність (джерело загрози); за ступенем небезпеки; за масштабом дії; за тривалістю дії; за характером впливу; за терміном придатності; за сферою

фінансової діяльності.

У зв'язку з особливостями економічної безпеки в системі національної безпеки України, автор виділяє основні загрози економічній безпеці, на основі яких формуються основні складові економічної безпеки України: макроекономічна, промислова, фінансова, інвестиційна, енергетична, демографічна, соціальна, харчова, наукова. з урахуванням окреслених загроз визначено основні напрямки державної політики у сфері економічної безпеки країни. За нинішніх умов на всі компоненти економічної безпеки впливає військова безпека нашої країни, тому в подальших дослідженнях важливо розглянути взаємозв'язок економічної безпеки з військовими.

Рівень економічної безпеки визначається станом його найбільш вразливого напрямку, показники якого близькі до критичних значень. І хоча не всі показники є критичними, за допомогою стандартів та аналізу динаміки змін можна зробити висновки щодо загроз розвитку та економічної безпеки. Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини зони АТО звичайно, не було б об'єктивним ігнорувати ці обставини, оскільки вони пов'язані із втратою частини (на думку експертів - 20%) економічного потенціалу, непередбаченими військовими витратами, дестабілізацією соціально-економічної ситуації в країні.

Таким чином, загрози національній безпеці, пов'язані з розповсюдженням COVID-19 - це система факторів, умов та факторів, тенденцій, що становлять загрозу життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави. Наукова література в більшості випадків вказує на систему загроз національній безпеці. Наприклад, В. М. Пашков, вивчаючи безпеку країни, виділяє такі загрози для неї:

- недостатній рівень фінансової підтримки сектору охорони здоров'я та пов'язана з цим загроза втрати наукового, людського та інтелектуального капіталу країни загалом та сектору охорони здоров'я зокрема;
- падіння виробництва інноваційної продукції та пов'язана з цим загроза збільшення залежності від імпорту медичних виробів, медичного

обладнання танаукомістких виробів;

- підвищення рівня тінізації в секторі охорони здоров'я та пов'язаних з

цим економічних та фінансових втрат від несплати податків, відсутність реінвестицій у діяльність закладів охорони здоров'я та загроза проблем на фармацевтичному ринку, пов'язаних із збільшенням обороту підроблених ліків тощо;

- низький рівень ефективності державного управління та регулювання у сфері охорони здоров'я.

Рівень злочинності в ній пропорційно відображає ефективність змін у законодавстві правоохоронної системи, а також є наслідком змін у практиці діяльності правоохоронних органів. Висновки Пропонується визначити наступні основні напрями державної діяльності у забезпеченні безпеки та оборони України:

- вдосконалення законодавства, включаючи гармонізацію правових норм, усунення колізій та неоднозначне тлумачення нормативно-правових актів;
- взаємодія із зарубіжними країнами щодо обміну досвідом, економічного та політичного співробітництва;
- розвиток інформаційних технологій для усунення загроз інформаційній безпеці України та запобігання їх виникненню;
- боротьба з корупцією;
- посилення обороноздатності держави;
- запобігання загрозам безпеці та обороні держави, де пріоритетом є підвищення соціального забезпечення, економічного зростання, фінансової та політичної стабільності в державі тощо.

Необхідність гармонізації діяльності всіх державних органів та структур та подолання внутрішніх проблем залишається актуальною, а саме:

- економічне та політичне співробітництво;
- розвиток інформаційних технологій для усунення загроз інформаційній безпеці України та запобігання їх виникненню;

- боротьба з корупцією;
- посилення обороноздатності держави;
- запобігання загрозам безпеці та обороні держави, де пріоритетом є підвищення соціального забезпечення, економічного зростання, фінансової та політичної стабільності в державі тощо.

Найбільш актуальним для України сьогодні є впровадження досвіду державної політики Європейського Союзу. Державна політика Європейського Союзу - це широкий спектр інструментів державного регулювання, застосування яких забезпечує оптимізацію структури економіки, активний розвиток та підвищення конкурентоспроможності певного сектору чи галузі економічної системи, механізми забезпечення економічної безпеки. Впровадження цього типу економічної політики полягає у створенні програми розвитку набору галузей або галузей, вибіркового та функціональних стимулів, які в певних пропорціях повинні оптимізувати економічний розвиток. Система інструментів цієї політики на європейському рівні представлена такими основними видами: фінансові інструменти; інформаційні засоби; інституційні інструменти. Відповідно до європейської моделі, ці інструменти повинні складатися з грантових механізмів, спрямованих на реалізацію механізмів фінансового стимулювання, джерела яких накопичуються у відповідних розділах бюджету ЄС. На сучасному етапі в Україні розпочато транзитну лінію фінансового стимулювання економічного розвитку із застосуванням структурних фондів ЄС через національний бюджетний механізм.

Шукати болючі компроміси або складні рішення за принципом «все або нічого». Окремо складне питання - стратегічне бачення відносин з Росією. Нам також потрібно буде звикнути до того, що нейтралізація цієї загрози вимагає всебічного вміння управляти асиметричною взаємозалежністю, вирішувати складні конфлікти, шукати компроміси та рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003-№ 964-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-964-15>
3. Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX Про Бюро економічної безпеки України" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/202267.html>
4. Закон України «Про стратегію Національна безпека України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. №287 / 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14 # n14>
5. Наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» № 1277 від 29.10.2013
6. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 року № 1277 Офіційний веб-портал Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/ 29.10.2013_1277.htm
7. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 2020 №1277.
8. Питання Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України : указ Президента України : від 24.09.2007 № 912/2007.
9. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

10. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України : від 05.03.1998 № 183/98-ВР
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020.
12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 2. Ст. 154.
13. Артюшок К.А. Критерії та індикатори економічної безпеки і збалансованого розвитку регіону / К.А. Артюшок // Збалансоване природокористування. — 2016. — Вип. 3 — С. 59—63.
14. Беззубов Д.О. Проблеми теорії публічного адміністрування в сфері забезпечення національної безпеки. Наукові записки. Серія «Право». 2018. Вип. 5. С.45–49.
15. Борщ В.В. Система охорони здоров'я як структурний елемент національної безпеки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2019. № 23.1. С. 19–23.
16. Борщ В.В. Система охорони здоров'я як структурний елемент національної безпеки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2019. № 23.1. С. 19–23.
17. Економічна безпека України : монографія / [В. Г. Федоренко, І. М. Грищенко, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенко, Т. Є. Воронкової. — Київ : ТОВ «ДКС центр», 2017. — 462 с.
18. Калініна А.В. Вплив світової пандемії коронавірусу на стан злочинності. Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : збірник тез доп. наук.- практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНАДУ 2020. С. 36–38
19. Кизим М.О., Іванов Ю.Б., Губарєва І.О. Оцінювання рівня

економічної безпеки України та країн Європейського союзу / М.О. Кизим, Ю.Б. Іванов, І.О. Губарева // Економічна безпека: теорія, практика, управління. — 2018. — Вип. 4. — С. 7—18.

20. Мажула О.В. Критерізація економічної безпеки держави / О.В. Мажула // Економіка та держава — 2015. — № 11. — С. 126—130.

21. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. Галицький економічний вісник. Тернопіль : ТНТУ, 2015. Том 48, № 1. С. 93—100.

22. Прокоп'єва А.А. Економічна безпека України в контексті інституціональних змін.- Стратегія розвитку України (соціологія, економіка, право).- 2014. - No2, с. 62-73.

23. Пугач О. А. Класифікація та систематизація загроз економічній безпеці держави в системі національної безпеки. Економіка і організація управління. 2015. № 1 (17)–2 (18).

24. Рокоча В. В. Трансформація системи національної економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки. Економічна безпека. 2015. № 10. С. 71–78.

25. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 39–42.

26. Feinberg, M., Niada-Avshalom L., Toebe B. National security and public health: exceptions to human rights?, The International Journal of Human Rights. 2015. № 19:4. С. 383–387.

27. Reznik O., Kovalchuk A., Getmanets O., Nastyuk V., Andriichenko N. Financial security of the state. Journal of Security and Sustainability Issues. 2020. Vol. 9, No. 3. Pp. 843–852.

28. Державний бюджет України // Мінфін : сайт. [Електронний

ресурс] – Режим доступу:<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

29. Офіційна сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

30. Офіційна сторінка Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2020/>

31. Офіційна сторінка Світового Банку – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://data.worldbank.org>

32. International cooperation to ensure global access to medicines, vaccines and medical equipment to face COVID-19. [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://www.un.org/pga/74/2020/04/20/international-cooperation-to-ensure-global-access-to-medicines-vaccines-and-medical-equipment-toface-covid-19-2/>.

33. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.

34. Андрощук Г. Проблеми національної безпеки в умовах COVID-19: аналіз кримінального ландшафту в ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://yurgazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/problemi-nacionalnoyi-bezpeki-v-umovah-covid19-analiz-kriminalnogo-landshaftuv-es-.html>.

35. ВООЗ попереджає про майбутню появу нових штамів коронавірусу. [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://ua.interfax.com.ua/news/general/715785.html>.

36. Гордієнко Д.В. Економічна безпека Росії: поняття, структура, зіставна і перспективна оцінка. [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.csef.ru/studies/politics/projects/about_national_idea/articles/905/.

37. Заблодська І.В. Доцільність дослідження проблем економічної безпеки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/5/Zablodska.doc

38. Кланца А.І. Охорона здоров'я як структурна складова національної безпеки держави : дис. докт. наук з держ. управл. : 25.00.02 / Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ, 2019. 571 с. URL: http://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/dis_KLANTSA.pdf.

39. Коронавірус в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/ukraine/> .

40. Корчевська Л.О. Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf

41. Лінгур Л. М. Критерії та порогові значення оцінки економічної безпеки організації (підприємства). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/2066/1/%d0%9f%d1%83%d0%bd%d0%b>

[a%d1%82%202.1_%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%\\$d1%80%d0%b0](http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/2066/1/%d0%9f%d1%83%d0%bd%d0%b)
[%d1%84%d1%96%d1%8f.pdf](http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/2066/1/%d0%9f%d1%83%d0%bd%d0%b).

42. Організація надання медичної допомоги хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19) : Наказ МОЗ України від 28.03.2020 № 722. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-28032020--722-organizacija-nadannja-medichnoi-dopomogi-hvorimna-koronavirusnu-hvorobu-covid-19>.

43. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARSCoV-2 : Постанова КМ України від 11.03.2020 № 211. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п> .

44. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469- VIII (редакція від 24.10.2020). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

45. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14

вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

46. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України № 92/2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n2>.

47. Проект Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65355ae8-3aba-47e8-a0fd-f4a02adfe66c&title=Proekt Ukazu Prezidenta Ukrainipro Rishennia Radi Natsionalnoi Bezpeki I Oboroni Ukraini Vid - 2021-Roku pro Strategiiu Ekonomichnoi Bezpeki Ukraini Na Period Do 2025 - Roku](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65355ae8-3aba-47e8-a0fd-f4a02adfe66c&title=Proekt%20Ukazu%20Prezidenta%20Ukrainipro%20Rishennia%20Radi%20Natsionalnoi%20Bezpeki%20I%20Oboroni%20Ukraini%20Vid%20-%202021-Roku%20pro%20Strategiiu%20Ekonomichnoi%20Bezpeki%20Ukraini%20Na%20Period%20Do%202025%20-%20Roku).

48. Реутов В.Е. Глобальна регіоналізація як сучасний вектор розвитку глобальних економічних трансформацій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=910.

49. Стандарти медичної допомоги «Коронавірусна хвороба (COVID-19). URL: https://moz.gov.ua/uploads/3/19713-standarti_med_dopomogi_covid_19.pdf.

50. Шевчук О.М. Заходи адміністративного запобігання поширенню пандемії COVID-19 та права людини: досвід Великобританії. Science and practice of today : збірник праць міжнародної конференції, November 16–19, 2020. Ankara, 2020. 695 p. С. 335–328. URL: <file:///C:/Users/1722/Downloads/IX-Conference-16-19-Ankara-Turkey-Book.pdf>.

51. Action Plan against Disinformation. Joint Communication To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc id=56166> .

52. Alon TM, Doepke M, Jane Olmstead-Rumsey J, Michèle Tertilt M. April

2020. The impact of COVID-19 on gender equality. National Bureau of Economic Research Working Paper 26947 URL: <http://www.nber.org/papers/w26947>.

53. Code of Practice on Disinformation. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/code-practicedisinformation>

54. Martin, P 2020, '2020 survey: no lift in wage growth, no lift in economic growth and no progress on unemployment in year of low expectations', The Conversation URL: <https://theconversation.com/2020-survey-no-lift-in-wage-growthno-lift-in-economic-growth-and-no-progress-on-unemployment-in-year-of-low-expectations-130289>

55. Roubini, N 2020, This is what the economic fallout from coronavirus could look like, World Economic Forum, URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/depressionglobal economy-coronavirus/>.

56. Sperling, G 2019, 'Economic dignity', Democracy: A Journal of Ideas, no. 52 URL: <https://democracyjournal.org/magazine/52/economic-dignity/>.